

Actele comemorative ale unei epoci. Organizarea memoriei în democrație (1989–2004)

Pe lângă transformarea societății, schimbarea de regim din anul 1989 a produs transformări radicale și în domeniul strategiilor de interpretare a trecutului și a condus la rupturi în cadrul trecutului construit de constelațiile sociale și politice anterioare. În domeniul social, cele mai spectaculoase schimbări au putut fi sesizate în relaxarea raportării indivizilor la grupurile și regimurile de putere, precum și în dramele sociale trăite de aceștia. În urma pierderii încrederii populației în instituțiile statului, elitele aflate la putere și, în general, instituțiile oficiale au rămas fără legitimitate socială.

În mod firesc, și trecutul construit pe baza strategiilor de organizare a memoriei înainte de anul 1989 și-a pierdut legitimitatea politică și socială. Potrivit lui Eric Hobsbawm, în urma schimbării regimurilor politice și a relaxării legăturilor sociale, societățile (instituțiile sociale) reorganizează relațiile pe marginea creării unor tradiții noi (cf. Hobsbawm 1987).

La nivelul strategiilor de legitimare a instituțiilor sociale și politice s-au observat două tipuri de atitudini. Pe de o parte, s-a manifestat negarea continuității și refuzul trecutului construit de societățile precedente în favoarea noii ordini istorice, care nu a dorit să continue relațiile economice, sociale și politice anterioare. Pe de altă parte, în paralel cu această atitudine, s-a impus însă și necesitatea profunzimii istorice în legătură cu problema legitimării prezentului și a creării unei anumite continuități în spațiul istoric. La rândul său, și noul regim a considerat necesar să deducă și această nouă orânduire socială din istorie. Regimul politic de după anul 1989 a avut nevoie de trecut și pentru că s-a autodefiniț în opoziție cu aceasta, respectiv s-a delimitat tocmai de acest trecut care a fost, pe de o parte, depășit, pe de altă parte, folosit ca exemplu.

Despre perioada dintre anii 1989 și 2004 se poate constata deja în baza studiilor preliminare faptul că reprezintă una dintre cele mai active perioade ale construirii memoriei în Cluj. În decursul unei decenii și jumătate, au fost inaugurate nu mai puțin de 216 plăci comemorative, statui și monumente.

În cele ce urmează intenționez să analizez mai aprofundat tendințele de construire a trecutului care s-au format după schimbările aduse de anul 1989. Care sunt acele narațiuni pe care noul regim le-a cenzurat și le-a eliminat din reprezentările istorice

ale epocilor precedente? Ce fel de reprezentări narative au fost acceptate și păstrate, respectiv ce fel de trecut au adus la suprafață diferitele instituții? Cum s-a realizat ridicarea plăcilor comemorative și a statuilor, expunerea memoriei și organizarea memoriei colective?

Tradiția desființată – ritualizarea uitării

În luna decembrie a anului 1989, masele de manifestanți au ocupat străzile centrale și piețele publice. Anterior, aceste piețe au stat sub controlul și supravegherea puterii. În acele zile revoluționare a avut loc ocuparea populară a spațiului public: valurile de oameni de pe străzi nu numai că au umplut spațiul public – sub regimul dictatorial, adunările mai mari erau interzise –, ci au luat în stăpânire acest spațiu și sub un aspect ritualic. Această luare în stăpânire a fost asociată cu gesturi simbolice și practice, respectiv cu desființarea regimului precedent ca printr-o „judecată populară”: plăcile și monumentele comemorative care au servit ca simboluri locale, reprezentări ideologice și icoane ale regimului comunist au fost înlăturate, vandalizate sau distruse.

Plăcile memoriale și monumentele realizate în perioada comunismului, importante pentru ideologia socialistă, au fost retrase din spațiul public. Împreună cu acestea, au fost desființate și comemorările unor personalități considerate anterior modele demne de urmat și a unor habitudini acceptate ideologic, precum și ale evenimentelor a căror memorie a fundamentat și a susținut regimul.

Denumirea de „eroi sovietici eliberatori” a început să fie folosită inclusiv în discursul oficial numai între ghilimele. Coloana memorială a ofițerilor sovietici căzuți în luptele din împrejurările Clujului [444] și monumentul reprezentând o mașină de luptă a soldaților [445] au fost înlăturate definitiv în luna decembrie a anului 1990 – în plin proces de construire a memoriei noului regim și înainte de aniversare unui an de la revoluție. După revoluție, pe cel de-al doilea monument a fost mâzgălită inscripția „PLECAȚI DIN COLO DE NISTRU”. Monumentele demolate au fost amplasate într-un spațiu mai marginal al orașului, parcela soldaților sovietici din Cimitirul Eroilor, într-o formațiune modificată [631].

O mare parte a plăcilor și monumentelor comemorative ale eroilor antifasciști și comuniști, și anume ale celor care s-au declarat reprezentanți ai ideologiei comuniste, au fost distruse sau înlăturate. Plăcile memoriale și monumentele ridicate în cinstea personalităților iconice și a celor locale, printre care Gheorghe-Gheorghiu Dej [475–476], Ilie Pintilie și Breiner Béla [479], Józsa Béla [456, 489], Czeller Ludovic (Czeller Lajos) [554], au fost înlăturate din spațiul public după evenimentele din anul 1989. În această categorie se include, parțial – din cauza formulării inscripției –, și placa memorială a lui Emil Isac [497], înlăturată abia în anul 1998. Bustul ofițerului de aviație Traian Dirjan [482] a fost îndepărtat din curtea Fabricii de Porțelan după anul 1996, în timp ce coloana memorială a sergentului-major Aurel Suci [498] a rămas neștirbită în curtea Fabricii de Mașini „Unirea”.

Monumentele comemorative ale clasei muncitorești și ale Partidului Comunist, amplasate în spațiul instituțiilor și la sediilor acestora, au legitimat regimul ce practica condamnarea la uitarea publică a unor părți ale istoriei. Astfel acestea au însemnat reprezentări ale unui trecut neasumat de către noul partid. Plăcile memoriale de pe se-

diul PCR și al sindicatelor unite [464], al sindicatelor muncitorești [463], al sindicatului CFR [475–476] și al Asociației Prietenilor Uniunii Sovietice [501], precum și de pe sediul redacției ziarului ilegalist *Igazság* [548] au fost înlăturate.

În același fel, a fost dată uitării și memoria adunărilor sindicale și a mișcărilor muncitorești, apropiată – conform interpretării noului regim – de regimul comunist. Plăcile și monumentele comemorative ale adunărilor și grevelor muncitorilor feroviari și ale celor de la fabrica de pielărie [475–478] au fost înlăturate fără excepție. (Mai târziu, una dintre plăcile comemorative a fost reinstalată cu inscripția modificată, după ștergerea rândurilor referitoare la Partidul Comunist și la condamnarea regimului burghez [492].) Placa memorială a conferinței de partid ilegale a comuniștilor, organizată în anul 1939 [479], precum și monumentul comemorativ al proletarilor martiri, ridicat în curtea cazărmii din Someșeni [493], au fost deopotrivă distruse.

Orientări în crearea trecutului

Înlăturarea dictaturii comuniste a adus cu sine și posibilitatea pluralizării opiniilor, respectiv a reprezentării acestor concepții plurale în spațiul public. Asemănător celorlalte state central-europene postcomuniste, reinterpretarea socială și politică a conceptului de națiune și eliminarea concepției staliniste/comuniste despre națiune a avut loc și în România. (Trebuie să adăugăm că, începând din epoca național-comunismului, accepțiunea stalinistă a națiunii a pierdut foarte mult din conținutul său efectiv.) Regândirea și interpretarea politică a conceptelor de națiune și stat, respectiv de națiune vs. stat a ajuns în centrul disputelor între aspirațiile naționaliste române și cele maghiare și în această regiune. De asemenea, a ajuns în prim-plan (re)interpretarea trecutului, a istoriei și a spațiului în cadrele naționale și în arenele politice.

În vederea interpretării procesului, consider necesară introducerea conceptului naționalismelor ca ideologie și formă de acțiune sub semnul cărora s-a desfășurat o mare parte dintre practicile comemorative ale epocii. Urmându-l pe Rogers Brubaker, voi distinge naționalismele majoritare de cele minoritare. Același autor folosește și denumirea de *naționalisme ale „consolidării națiunii”* pentru naționalismele noilor state sau pentru cele ale unor state redevenite independente. Pentru naționalismul de acest tip, „sunt caracteristice revendicările formulate în numele «națiunii formatoare de stat». Acesta definește națiunea în termeni etnoculturali și o distinge de totalitatea cetățenilor, respectiv consideră «națiunea formatoare de stat» drept proprietarul legitim al statului. Cu toate acestea, naționalismul consolidator consideră că națiunea constitutivă a statului, chiar dacă a reușit să își dobândească «statul propriu», continuă să se afle într-o situație culturală, economică și demografică dezavantajată, din cauza discriminării care a precedat dobândirea independenței. De aceea, în vederea corectării și a compensării trecutului, puterea de stat trebuie să promoveze interesele speciale ale națiunii constitutive a statului.” (Brubaker 1996a: 27). Rogers Brubaker folosește expresia de *stat naționalizator (nationalizing state)*, care, față de sintagma *stat național (nation-state)*, trimite la faptul că este vorba despre o atitudine politică dinamică și procesuală, ai cărei reprezentanți consideră statul, în mod caracteristic, drept un stat național încă „nerealizat” (Brubaker 1996b: 63).

Autorul definește *naționalismul minorităților naționale* ca „produsul reorganizării spațiului politic pe marginea unor linii naționale”. „Dintre caracteristicile naționalismului minoritar face parte faptul că privește grupul minoritar dintr-o perspectivă explicit «națională» și nu «etnică», revendică recunoașterea naționalității etnoculturale diferite a minorității din partea statului și solicită anumite drepturi culturale și politice colective, bazate pe naționalitate.” (Brubaker 1996a: 28)

Alte constatări ale lui Rogers Brubaker pe care le consider importante din punctul de vedere al analizei: 1. se observă nu numai diferențierea majorității de minoritate, ci și diferențierea pozițiilor și a atitudinilor de bază din interiorul acestora; 2. ambele reprezintă „câmpuri competitive” aflate în schimbare dinamică și apropiate de diferite grupuri sociale, organizații, partide, mișcări și antreprenori politici, care își propun să reprezinte grupul spre interior și spre exterior, respectiv fiecare urmărește monopolizarea reprezentării legitime a grupului; 3. pentru reprezentanții minorității este caracteristic și faptul că, pe parcursul luptei pe care o poartă în vederea recunoașterii și a obținerii unor drepturi, construiesc viziunea unui stat naționalizator și opresiv din punct de vedere național, ceea ce oferă o bază de referință pentru mobilizarea minorității naționale; 4. participanții la proiectul statului naționalizator formulează proiecte implicite (practica privită din perspectivă exterioară, dinspre minoritatea națională) sau explicite (practica ridicată la nivelul discursurilor) în vederea transformării statului într-un stat național „veritabil” (cf. Brubaker 1996b: 60–66).

În cadrul epocii ce începe în anul 1989 se distinge marcant perioada în care Gheorghe Funar a administrat orașul ca primar (1992–2004). Încă din primele sale discursuri de campanie, viitorul primar a subliniat importanța reevaluării trecutului din punct de vedere etnic și ideologic, a promis reprezentarea istoriei românești (ridicarea de plăci comemorative și de statui) și a anunțat ca program politic „redarea” centrului orașului etniei române și consolidarea identității naționale prin construirea memoriei.

Primarul român a interzis orice inițiativă referitoare la organizarea memoriei maghiare (nu a aprobat amplasarea de plăci memoriale și de statui în spațiul public al străzilor și piețelor orașului, a împiedicat celebrarea sărbătorii naționale maghiare etc.) și a recurs la gesturi și metode îndreptate spre desființarea simbolică a etniei maghiare (a dispus înlăturarea steagului maghiar de pe Consulatul Ungariei, declarându-l ilegal și neconstituțional; nu a permis ca numele localității să fie afișat și în limba maghiară; în locurile cu circulație intensă ale orașului a amplasat plăci cu paragrafe luate din *Constituție*, referitoare la faptul că România este un stat național unitar; a organizat manifestații împotriva folosirii limbii maghiare și pentru scoaterea în afara legii a organizațiilor pentru apărarea intereselor maghiarilor; cu prilejul încheierii Tratatului de bază dintre România și Ungaria, a organizat în centrul orașului înmormântarea simbolică a „Păcii Românilor” într-un sicriu gol – cf. Incze 1997, 2004 – etc.). În vederea naționalizării orașului, primarul a dispus vopsirea băncilor, a coșurilor de gunoi, a pietrelor de pavaj, a balustradelor, a terenurilor de joacă în culorile tricolorului, precum și amplasarea unui număr foarte mare de steaguri românești pe stâlpi și clădiri (cf. capitolele aferente ale lucrărilor lui Szabó L. 2007 și Brubaker–Feischmidt–Fox–Grancea 2006). De asemenea, primarul a inițiat proiectarea unei noi steme a orașului prin folosirea unor simboluri asociate originilor romane, specific românești, stemă pe care a utilizat-o fără acordul și în ciuda protestelor Comisiei Naționale de Heraldică.

21 decembrie 1989 – geneza noului regim

Evenimentele și personalitățile importante pentru dictatura comunistă au fost înlocuite, cu necesitate, de victimele regimului totalitar. Ca moment al genezei democrației, anul 1989 a devenit *istorie imediată* (*histoire immédiate* – cf. Leduc 2006: 90–97) și s-a manifestat ca memoria propriilor sale idealuri.

La Cluj-Napoca, Revoluția a avut ca victime 26 de morți și 57 de răniți. Numărul morților și al răniților a fost de 13, respectiv 28 în Piața Unirii (Főtér). Memoria victimelor împușcate a fost comemorată după zilele revoluționare cu lumânări, rugăciuni comune și liturghii religioase. În baza respectului datorat morților, comemorările au fost repetate în cicluri de șase luni, respectiv anuale.

Mai multe grupuri sociale au încercat să își aproprieze evenimentele din trecutul apropiat. Schimbarea de regim, ce a succedat monopolul ideologic al memoriei regimului precedent, a făcut posibilă revigorarea memoriei și manifestarea noilor instituții în calitatea de comunități comemorative.

Fabrica de Sticlă din Turda a comemorat evenimentele revoluționare ianuarie 1990; un angajat al întreprinderii, Lucian Mățiș, a căzut în Piața Unirii: „Ne închinăm în fața jertfei lui pentru libertate” [623]. Crucea din lemn din colțul pieței a fost ridicată „în amintirea victimelor dictaturii comuniste 1944–1989” [624]. În anul 1990, fiecare dintre locațiile tragice ale evenimentelor asociate cu schimbarea de regim (Piața Unirii, spațiul din fața Hotelului Astoria, sensul giratoriu din Mărăști, Calea Mănăștur) a fost marcată de către Uniunea Vatra Românească cu câte o placă memorială cu aceleași inscripții: „VESNICA CINSTIRE/ EROILOR NOSTRI/ 22 DECEMBRIE 1989./ UNIUNEA VATRA ROMANEASCA” [625–629]. Această modalitate de apropiere a Revoluției poate fi concepută ca propaganda proprie unei organizații interesate să ocupe spațiul orașului cu prezența sa.

După Revoluție – în urma unor inițiative individuale sau comunitare – au fost ridicate cruci și troițe în mai multe puncte ale orașului: în Piața Centrală, pe Calea Mănăștur și în spatele Catedralei Ortodoxe [640]. (Aceasta din urmă a fost mutată în fața Bisericii Ortodoxe din Someșeni în anul 1994 [694].) Ridicarea monumentului din sensul giratoriu (troița) a fost inițiată de o eparhie: „VEȘNICĂ POMENIRE EROILOR MARTIRI/ CĂZUȚI PENTRU REDEȘTEPTARE ȘI/ DEMNITATE NAȚIONALĂ – 21 DEC(EMBRIE). 1989./ RIDICATĂ DE/ CREDINCIOȘII/ BISERICII/ ORTODOXE/ ROMÂNE/ SF(ÂNTUL). I(OAN). BOTEZĂTORUL,/ MĂRĂȘTI” [641]. În cimitirul din Cluj-Mănăștur, numele victimelor Revoluției au fost sculptate pe coloana memorială a eroilor războaielor mondiale, ridicată în anul 1950 [470].

La rândul lor, și oficiile de administrație publică orașenești și județene au intrat în competiția pentru memoria evenimentului. În vederea legitimării structurii politice și pentru asigurarea încrederii populației, instituțiile statului au marcat și ele de regulă, aceleași locații (clădiri): „ÎN MEMORIA CELOR CARE S-AU/ JERTFIT PENTRU LIBERTATE ȘI/ DEMOCRAȚIE ÎN ZILELE DE/ 21–22 DECEMBRIE 1989./ PREFECTURA JUDEȚULUI CLUJ” [635–637]. Monumentul Eroilor Martiri, construit la inițiativa Consiliului Județean Cluj și al Asociației pentru Adevărul Revoluției din județul Cluj – instituție fondată de revoluționarii din 1989 –, a fost ridicat în anul 1993 pe parcela amenajată în Cimitirul Eroilor, în fața mormintelor eroilor Revoluției. Inscripția monumentului a reliefat valorile atribuite democrației: „PENTRU EI DEMNITATEA ȘI/ LIBERTATEA AU

FOST MAI PRESUS DECÂT/ VIAȚA”. Citatul biblic de pe piatra de altar amplasată în fața monumentului revendică tragerea la răspundere a celor implicați în represalii și invocă justiția: „PÂNĂ CÂND, STĂPÂNE/ SFINTE ȘI ADEVĂRATE,/ NV VEI JVDECA ȘI NV/ VEI RĂZBVNA SÂNGELE/ NOSTRV FAȚĂ DE CEI/ CE LOCVIESC PE PĂMÂNT? APOCALIPSVL 6,10” [668].

Cu ocazia aniversării Revoluției în 21 decembrie 1996, Primăria a inaugurat plăci comemorative din marmură prevăzute cu cruci, pe care au fost inscripționate numele și vârsta victimelor (în total, 26 de persoane). Plăcile memoriale care au localizat evenimentul tragic au identificat trei martiri în fața Hotelului Astoria, 13 în Piața Unirii, unul la intersecția din sensul giratoriu din Piața Mărăști și nouă pe Calea Mănășturului: „AICI AU CĂZUT ÎN/ 21 DECEMBRIE 1989/ EROII MARTIRI: [...]” [734–737].

În anul 1997, cu prilejul comemorării a opt ani de la Revoluția din 1989, Asociația pentru Adevărul Revoluției din județul Cluj și-a marcat propriul sediu, Casa Memorială 21 Decembrie 1989 [746].

În 17 octombrie 2003, memoria revoluționarilor s-a îmbogățit cu un nou monument comemorativ. Lucrarea instalată în Piața Unirii (Főtér) poartă titlul de Stâlpi Împușcați. Cei șapte stâlpi reprezintă figuri umane stilizate, devenite victimele gloanțelor. Lângă monument, două plăci comemorative conțin numele victimelor (27 de persoane), urmate de un citat biblic: „Nu există iubire/ mai mare decât/ să-și dea cineva viața/ pentru prietenii săi” [831]. Instalarea stâlpilor a fost sprijinită de Primărie.

Evenimentele care au condus la schimbarea de regim au fost immortalizate și prin denumirea unui bulevard mai important. În anul 1990, Bulevardul Lenin a fost redenumit Bulevardul 22 Decembrie 1989, denumirea fiind schimbată în anul 1993, în urma adoptării consensului național referitor la ziua revoluției, în Bulevardul 21 Decembrie 1989.

Din cauza evenimentelor revoluționare sângeroase petrecute în oraș, Cluj-Napoca a primit titlul de „Oraș-martir” în anul 1994. Primăria și Prefectura Județului Cluj au amplasat plăci referitoare la acest titlu și eveniment la intrările în oraș dinspre Apahida, Baciu, Turda și Florești [698–699, 701–702].

Eroii și marile personalități ale democrației

Reprezentările personalităților importante au îndeplinit o funcție dublă în urma schimbării de regim: pe lângă faptul că au marcat anumite realizări recunoscute și canonizate, acestea au pus în lumină cruzimile și caracterul antidemocratic al regimurilor precedente și contextele politice și sociale potrivnice creației și inhibitoare, legitimând astfel noul regim.

Personalităților publice care au jucat rolul opoziției în vechiul regim le-a fost atribuit un rol legitimator sub orânduirea postcomunistă/postdictatorială. Printre personalitățile anticomuniste comemorate la Cluj-Napoca prin intermediul unor plăci și statui regăsim deopotrivă politicieni, savanți, artiști și scriitori etc. Astfel, au fost marcate cu câte o placă memorială popasul clujean al filosofului și scriitorului Ion Desideriu Sîrbu, întemnițat de comuniști [632], domiciliul istoricului și politicianului Ioan Lupaș (1994) [696] și cel al lui Onisifor Ghibu, „MARE PEDAGOG ROMÂN/ ȘI/ DASCĂL AL NAȚIUNII” (1998) [749]. De asemenea, au fost comemorați și numeroși lideri ai Partidului

Național Țărănesc, formațiune politică de opoziție desființată în anul 1947. Domiciliul de odinioară al fostului prim-ministru Alexandru Vaida-Voevod a fost marcat în anul 1993: „ÎN ACEASTĂ CASĂ DE/ EL ÎNĂLȚATĂ A LOCUIT/ ÎNTRE ANII 1903–1940/ ALEXANDRU/ VAIDA-VOEVOD,/ CORIFEU AL MARII/ UNIRI” [670]. Bustul său a fost inaugurat în anul 1996 [720]. Cultul lui Iuliu Maniu, fost prim-ministru și președinte de partid (fondatorul Gărzii Maniu), președintele Consiliului Dirigent, „ORGANISM ROMÂNESC PROVIZORIU/ DE INTEGRARE A TRANSILVANIEI/ DUPĂ MAREA UNIRE”, a fost bazat parțial tot pe statutul de disident al acestuia (1994) [697]. La domiciliul istoricului și ministrului Alexandru I. Lăpădatu (Lapedatu) au fost inaugurate o placă memorială (în jurul anului 1996) [738] și un bust (2001) [806]. Personalitățile enumerate au reprezentat arhetipul democratului român în condițiile noului regim politic.

Reprezentanții științei și ai artei, precum și realizările culturale ale acestora, pe care – potrivit noii paradigme – regimul precedent le-a folosit în scopurile proprii, le-a discreditat și le-a privat de autenticitate, au continuat să joace un rol important în cadrul noii strategii a memoriei. În același timp, anumite grupări, societăți și asociații și-au desfășurat activitatea socială și/sau politică (parțial) tocmai pe marginea organizării memoriei personalităților evidențiate. În cele ce urmează am să prezint, atât cât este posibil, actele comemorative cu identificarea instituțiilor care au contribuit la formarea memoriei.

Unele personalități au fost integrate în spațiul memoriei pentru prima dată. A fost marcat atelierul în care „ȘI-A ÎNDURAT/ DESTINUL CREATOR” sculptorul Romul Ladea [646]. La puțin timp după înființare, Fundația „Sigismund Toduță” a amplasat o placă memorială pe fațada sediului său, fostul domiciliu al compozitorului (1992) [647]; asociația a ridicat bustul lui Sigismund Toduță în Parcul Central (Sétatér) în anul 2001 [801]. A fost marcată cu o placă memorială și casa în care a locuit Raluca Ripan, profesor de chimie [685]. În anul 1994, Institutul de Chimie, care a adoptat numele său, a aniversat înființarea instituției (datată 1951) precum și rolul jucat de prima femeie academician din România, distinsă cu titlul de doctor, amplasând o nouă placă pe fațada clădirii [686].

În urma unor inițiative individuale sau la propunerea societăților și a instituțiilor științifice, au fost marcate și domiciliile unor personalități precum scriitorul și filosoful Lucian Blaga (1991) [634], istoricul David Prodan (1992) [652], Ana Valeria Șoit („Poeta Moșilor”, care „a cules și publicat folclor minier”) (în jurul anului 1995) [715], istoricii literari Dumitru Popovici și Ioana Emilia Petrescu (1995) [713], sculptorul Virgil Fulcea (după 1996) [739], familia Stanca (fiii preotului și publicistului Sebastian Stanca: medicul Octavian Stanca, publicistul Horia Stanca, poetul și dramaturgul Radu Stanca) (în jurul anului 1996) [740], poetul și redactorul Alexandru Căprariu (1998) [751], Aurel Gurghianu (1998) [768] și Ion V. Boeriu, „magistrat, cercetător științific eminescolog și publicist” (1999) [772].

Domiciliul lui Aurel Moga, „ACADEMICIAN PROFESOR/ [...], PERSONALITATE MARCANTĂ A/ ȘTIINȚEI MEDICALE ROMÂNEȘTI,/ CORIFEU AL ȘCOLII MEDICALE/ ȘI FONDATOR AL CARDIOLOGIEI/ MODERNE CLUJENE”, a fost prevăzut cu o placă memorială la inițiativa unui institut de medicină (1993) [671]. Casa în care a locuit Iuliu Moldovan, „MARELE OM DE ȘTIINȚĂ,/ PROF(ESOR). [...],/ FONDATORUL/ ȘCOLII DE IGIENĂ ȘI SĂNĂTATE/ PUBLICĂ DIN CLUJ-NAPOCA ȘI/ ULTIMUL PREȘEDINTE AL «ASTREI»”, a fost marcată de Direcția de Sănătate Publică și de Universitatea de Medicină și Farmacie,

instituții care poartă numele profesorului (1994) [688]. Ridicarea bustului conductorului Antonin Ciolan în Parcul Central (Sétatér) (1994) [693] a fost propusă de un fost conductor și de un fost muzician al Filarmonicii (Erich Bergel și Gheorghe Mușat). Placa memorială de pe fațada casei lui Augustin Maior, „ilustru fizician”, [789] a fost instalată de Primărie (2000).²⁶⁰

Demersurile prin care unele personalități evidențiate și în regimul precedent au fost distinse cu monumente comemorative mai valoroase și cu inscripții modificate conform cerințelor noii ideologii au reprezentat, de fapt, onorarea și confirmarea realizărilor acestora. Din această categorie fac parte plăcile comemorative amplasate la domiciliile profesorului de lingvistică Grigore Silași (1999) [774] și istoricului și criticului literar Ion Agârbiceanu (1998) [757], respectiv busturile ridicate în memoria scriitorului și filosofului Lucian Blaga (1994) [682] și a scriitorilor Octavian Goga (1998) [755] și George Coșbuc (1998) [758].

Instituțiile locale și-au comemorat fondatorii, personalitățile ale căror nume le-au adoptat și propria istorie, evidențiind acele personalități care au fost considerate inițiatori ai realizării respective (culturale, sociale, politice etc.). În acest fel, instituțiile și-au creat propria *durată lungă* (*longue durée*).

Medicul fondator de spital Dominic Stanca a fost comemorat pe fațada clădirii (1992) [650]. O bancă clujeană a expus numele fondatorilor (1993) [666]. Bustul profesorului de medicină Iuliu Hațieganu a fost amplasat în casa scârilor a Clinicii de Medicină Internă III [678]. O instituție militară a ridicat în fața cazarmii busturile generalilor de armată Gheorghe V. Avramescu și Nicolae I. Dăscălescu, comandanți ai Armatei a 4-a Române (1995) [704–705], iar în curte a instalat busturile generalului Traian Moșoiu și al mareșalului Constantin Prezan (1996) [729–730]. Bustul profesorului Niculae Stăncioiu a fost ridicat de Institutului Inimii, care i-a adoptat numele (1999) [775]. Inspectoratul de Jandarmi Județean Cluj a inaugurat placa comandanților unității (1999) [776]. În incinta Parcului Etnografic Național a fost dezvelită troița fondatorului Romulus Vuia (al cărui nume îl poartă instituția), respectiv al etnografului Valeriu Butură (1999) [777]. În curtea Muzeului Etnografic al Transilvaniei a fost instalat bustul lui Romulus Vuia, cercetător etnograf și fostul director al instituției (1999) [779]. La intrarea sediului Inspectoratului pentru Situații de Urgență „Avram Iancu” al Județului Cluj au fost enumerați comandanții instituției după anul 1936 [816]. În Palatul Prefecturii au fost menționate denumirile instituțiilor de administrație publică ce au stat în fruntea județului Cluj între anii 1919 și 2003 [822], respectiv numele prefecților români din perioada 1919–2003 [823].²⁶¹

Comemorările din incinta instituțiilor de învățământ sau organizate de acestea merită o atenție deosebită. În cinstea lui Avram Iancu a fost amplasată o troiță din lemn cu ocazia inaugurării unui nou corp de clădire al Universității care poartă numele revoluționarului (2003) [825].

În clădirea centrală a Universității „Babeș-Bolyai” a fost amplasat bustul fizicianului și cercetătorului spațiului cosmic Hermann Oberth (2003) [826]. În Galeria Recto-riilor au fost amplasate plăcile memoriale realizate în relief ale rectorilor universității

260 Facultatea de Fizică a Universității „Babeș-Bolyai” a dat numele său unui amfiteatru (1995), iar Colegiul Tehnic de Comunicații i-a adoptat numele (2004).

261 Inscripțiile au fost completate de mai multe ori după anul 2003.

– Ionel Haiduc (1993) [677], Andrei Marga (2004) [832] – de după 1989. În curtea interioară a Universității²⁶² au fost comemorați savanții ale căror nume le poartă Universitatea, prin amplasarea busturilor medicului Victor Babeș și al matematicianului Bolyai János [675–676] în jurul anului 1993. Bustul zoologului și speologului francez René Jeannel (2000) [785] a fost ridicat de Primărie în curtea Facultății de Biologie și Geologie a Universității „Babeș-Bolyai”. În clădirea Institutului de Iudaistică al Universității a fost amplasat bustul lui Albert Einstein (2002) [817].²⁶³

Cu prilejul adoptării numelui instituției în anul 1993, Universitatea de Medicină și Farmacie „Iuliu Hațieganu” a inaugurat și o placă memorială referitoare la istoria Universității [657] și a ridicat un bust în cinstea „ACAD(EMICIANULUI). PROF(ESOR). DR./ IULIU HAȚIEGANU,/ [...] CTITOR AL UNIVERSITĂȚII” [664].²⁶⁴ Conducerea Universității a denumit o sală de conferințe după profesorul de stomatologie. În anul 1996, în fața amfiteatrului, promoția din anul 1921 a inaugurat o placă memorială în cinstea personalității al cărei nume a fost adoptat de instituție, a „FONDATORULUI/ ȘCOLII SUPERIOARE ROMÂNEȘTI DE/ STOMATOLOGIE” [724]. În curtea aceleiași universități și a Direcției de Sănătate Publică „Iuliu Moldovan”, Primăria a ridicat bustul fostului președintel american Woodrow Wilson (2002) [815].

Bustul personalității al cărei nume a fost adoptat de instituție a fost ridicat (după anul 2000) în interiorul clădirii în cazul Academiei de Muzică „Gheorghe Dima” [716], respectiv în curte, în cazul Universității „Spiru Haret” [798].

În Parcul Sportiv „Iuliu Hațieganu” a fost instalat în anul 1995 monumentul comemorativ al atleților: „ÎN MEMORIA CELOR DOI/ TITANI AI ATLETISMULUI/ UNIVERSITAR CLUJEAN,/ DR. IOAN ARNĂUT,/ ANTRENOR EMERIT/ 1910–1992,/ PROF(ESOR). ION MOINA,/ MAESTRU EMERIT AL SPORTULUI/ 1921–1990,/ ȘI A TUTUROR CELOR CARE AZI NU/ MAI SUNT PRINTRE NOI ȘI CARE PRIN/ MUNCĂ ȘI DĂRUIRE AU CONTRIBUIT/ LA GLORIA SPORTIVĂ A ATLETISMULUI” [709].

Universitatea Sapientia a ridicat o placă memorială „în cinstea celor mai generoși donatori” care au contribuit la înființarea instituției (2003) [828].

Școlile au ridicat monumente comemorative în cinstea personalităților ale căror nume le-au adoptat și a aniversărilor înființării lor. Busturile lui Avram Iancu (1991) [633] și Emil Racoviță (1993) [672] au fost amplasate în fața instituțiilor de învățământ sau în curtea acestora la inițiativa școlilor respective. Liceul Pedagogic a aniversat 125 de ani de la înființare prin dezvelirea unei plăci memoriale (1996) [722].

Între anii 1994 și 2001 s-a declanșat un adevărat val de redenumiri ale școlilor. La inițiativa proprie a instituțiilor de învățământ, școlile, care până atunci s-au deosebit între ele prin numere, au adoptat numele unor personalități românești remarcabile. Cu prilejul festivităților onomastice sau în cadrul zilelor școlii, au fost ridicate busturi și plăci comemorative cu sprijinul Primăriei, care a susținut explicit aceste inițiative. Bustul lui Ion Agârbiceanu [687] a fost ridicată în anul 1994, bustul și placa memo-

262 În anii 2000 curtea interioară a primit denumirea de Parc Memorial al Universității și reprezintă un spațiu permanent al actelor comemorative.

263 În aceeași clădire o sală a fost denumită după fizician, iar alta, după realizatorul și donatorul bustului (Sala Margo și Egon Marc Löwith).

264 În incinta aceleiași instituții au fost inaugurate mai multe plăci comemorative care au menționat numele și timpul petrecut în funcție ale persoanelor care au condus Universitatea și facultățile acesteia (rectori [658], prorectori [659] și decani [660–663]).

rială ale lui Liviu Rebreanu [759–760], bustul și placa memorială ale lui Ion Creangă [761–762] în anul 1998, busturile lui Onisifor Ghibu [778], Ioan Bob [780] și Horea [781] în anul 1999, busturile lui Mihai Eminescu [782], Octavian Goga [786] și David Prodan [787] și placa memorială a lui Anghel Saligny [797] în anul 2000, iar placa memorială a lui Ioan Lupaș [800] în anul 2001.

Bustul lui Gheorghe Șincai a fost donat școlii omonime de către părinți (2004) [830], iar cel al lui Avram Iancu, de executantul lucrării, Turnătoria Metalul, și de un inginer al acesteia (2004) [838].

(Re)compunerea trecutului național românesc

Cel mai important domeniu al strategiilor comemorative ale elitelor române l-a reprezentat construirea identității naționale și și adnotarea trecutului național. Elementele constitutive ale acestuia din urmă au fost miturile de origine istorice, sociale și culturale, sub forma următoarelor toposuri: mitul originii daco-romane, dezvoltarea națională, prejudiciile naționale suferite sub suveranitatea maghiară și austriacă, înflorierea culturii și științei românești sub autoritatea străină și în perioadele de oprimare, unificarea națională, evenimentele unirii Transilvaniei cu țările românești, formarea națiunii-stat.

Unele evenimente comemorate și acte comemorative au format parte din canoul politic și în epocile anterioare. Un asemenea element a fost, spre exemplu, și noua interpretare a procesului Memorandumului din anul 1894. La centenarul din 1994, impunătorul Monument al Memorandiștilor [681], o clopotniță stilizată, a fost inaugurat în cadrul unei festivități de anvergură, în locul unde a stat statuia Lupa Capitolina [583], înlăturată cu acest prilej (și depozitată la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei). Pe postamentul monumentului au fost imortalizate numele a cincisprezece memorandiști și a fost citat și cu această ocazie răspunsul unuia dintre autori ai Memorandumului (Ioan Rațiu) (cf. [364, 648]). Monumentul a fost inclus ca un element în stema oficială a orașului. În epoca studiată (între anii 1992–2004) numele fiecăruia dintre condamnați și ale avocaților apărării au fost atribuite unor străzi.

În construirea memoriei referitoare la evoluția și continuitatea națională românească, cea mai mare importanță a fost atribuită, și în această epocă, aspirațiilor de integrare națională și actelor de unire a țărilor românești. Studiind aceste acte memoriale în ordinea cronologică a evenimentelor comemorate, constatăm faptul că, la Cluj-Napoca, regăsim în aceeași măsură reprezentarea unificărilor din anul 1600, realizate de Mihai Viteazul, a unirii realizate de Cuza a principatelor românești în anul 1859, precum și a evenimentelor unirii Transilvaniei cu România din anul 1918 de la Alba Iulia. (În aceeași categorie a aspirațiilor de integrare națională poate fi inclusă și interpretarea românească a evenimentelor din anii 1848–1849, însă pe aceasta o voi analiza într-un capitol separat.)

În anul 1998, primarul a modificat și a completat inscripția de pe statuia lui Baba Novac, ridicată în anul 1976 [590]. În urma schimbării textului, trecutul reprezentat a devenit mai compromițător pentru etnia maghiară: „BABA NOVAC,/ CĂPITAN AL LUI/ MIHAI VITEAZUL./ UCIS ÎN CHINURI GROAZNICE/ DE CĂTRE UNGURI,/ ÎN DATA DE/

5 FEBRUARIE 1601./ S-A RIDICAT ACEST/ MONUMENT, SPRE/ CINSTIREA MEMORIEI/ SALE ÎN ANUL 1975” [766].

În 2003, vizavi de statuia ecvestră a voievodului, ridicată în anul 1976 [595], a fost inaugurată Flacăra Veșnică, a cărei inscripție reprezintă un citat atribuit însuși domnitorului Mihai Viteazul: „ATĂȚIA ANI AM STAT ÎMPOTRIVA TURCILOR CU OAMENII/ MEI ȘI CU PUȚINUL AJUTOR AL ȚĂRII MELE,/ NECRUȚÂND NICIODATĂ SÂNGELE PENTRU ARDEAL/ CARE SUB APĂRAREA MEA, ÎNTRU NIMIC N-A CUNOSCUȚ/ NICI O PAGUBĂ ȘI ESTE ÎNTREG” [824].

Bustul domnitorului român Alexandru Ioan Cuza [771] a fost ridicat în anul 1999 la capătul străzii care îi poartă numele. Istoriografia românească socotește unirea principatelor românești drept meritul cel mai important al domnitorului.

În aceeași perioadă a fost subliniată și pregătirea, realizarea și istoria mării uniri a Transilvaniei cu România în secolul XX. Ziua adunării naționale care a proclamat intenția unirii (1 decembrie 1918) a fost declarată Ziua Națională a României în anul 1990 (prin Legea nr. 10 din 31 iulie 1990.)

Memoria personalităților asociate cu unirea și a pregătitorilor acesteia au fost comemorate separat. Istoricului, academicianului și politicianului Alexandru I. Lăpădatu (Lapedatu), „LUPTĂTOR NEOBOSIT PENTRU/ ÎNTREGIREA ROMÂNIEI”, i-a fost dedicată o placă memorială (în jurul anului 1996) [738] și un bust (în 2001) [806]. Alexandru Vaida-Voevod, „corifeu al Marii Uniri”, a primit și el o placă memorială (1993) [670] și un bust (1996) [720]. Ioan Lupăș a fost prezentat contemporanilor și posterității ca „MARELE ISTORIC/ [...],/ MILITANT DE SEAMĂ PENTRU MAREA UNIRE,/ PROFESOR LA UNIVERSITATEA DACIEI SUPERIOARE,²⁶⁵/ FONDATOR ȘI DIRECTOR AL INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ,/ REMARCABILĂ PERSONALITATE A CULTURII ROMÂNE” (1994) [696]. În această categorie putem include și bustul președintelui american Woodrow Wilson, „EROU AL/ LIBERTĂȚII ȘI DEMOCRAȚIEI ÎN LUME, CARE/ A CONTRIBUIT LA FĂURIREA ROMÂNIEI MARI/ ȘI LA VIITORUL UNEI EUROPE DREPTE ȘI UNITE” (2002) [815].

A fost marcată cu o placă memorială și fostul sediu de bancă în care a funcționat Senatul Național Român din Ardeal, instituția care a pregătit unirea: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE, FOSTUL SEDIU AL BĂNCII/ «ECONOMUL», S-A ÎNFIINȚAT LA 2 NOIEMBRIE 1918 ȘI A ACTIVAT/ SENATUL NAȚIONAL ROMÂN DIN ARDEAL/ AVÂND ÎN FRUNTE PE/ DR. AMOS FRÂNCU ȘI DR. EMIL HAȚIEGANU/ CARE AU LUPTAT PENTRU AFIRMAREA POLITICĂ A/ NAȚIUNII ROMÂNE ȘI PENTRU REALIZAREA/ MARI UNIRI DE LA 1 DECEMBRIE 1918” (1994) [695]. În memoria proaspăt construită a putut fi încadrat și acel elev care a apărat sediul organizației și a fost ucis de nobilii maghiari. În cuvintele celeilalte inscripții de pe clădire: „AICI A FOST ÎMPUȘCAT LA 19 DEC(EMBRIE). 1918/ ELEVUL ROMÂN/ OCTAVIAN PETROVICI,/ ÎN LUPTA CU GĂRZILE NEMEȘILOR/ PENTRU APĂRAREA SEDIULUI/ SENATULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN/ ARDEAL, AFLAT ÎN CLĂDIREA BĂNCII/ «ECONOMUL»” (1993) [674].

---

265 În primii ani de funcționare, universitatea românească înființată în anul 1919 (Universitatea din Cluj/ Kolozsvári Egyetem) a figurat, în cadrul discursurilor naționale și în discursul politic public, sub denumirea de Universitatea Daciei Superioare, pentru ca, începând din anul 1927, să fie adoptată ca denumire oficială Universitatea „Regele Ferdinand I”. Prima denumire vehiculează o forță mobilizatoare din perspectiva identității naționale: Dacia este țara dacilor, iar românii – potrivit miturilor de origine istorice – provin din amestecul acestei populații cu romanii.

Placa memorială a regelui român Ferdinand I a fost ridicată în anul 2002, în cinstea lui „FERDINAND/ CEL LOIAL,/ ÎNTREGITORUL DE/ NEAM ȘI ȚARĂ,/ PRIMUL MAREȘAL AL/ ROMÂNIEI” [821]. Actul comemorativ a avut loc pe strada care îi poartă numele.

În tematica aceluiași eveniment au mai fost integrate și alte acte comemorative. Conform plăcii comemorative amplasate pe latura hotelului din Piața Unirii, clădirea ar fi reprezentat spațiul dezvoltării ideilor naționale, ca loc de întâlnire al intelighenței românești și loc al înființării unui important organ de presă în limba română: „AICI, ÎN FOSTUL RESTAURANT «NEW YORK»,/ ACTUALUL «CONTINENTAL»,/ A FOST PREGĂTITĂ APARIȚIA, LA 1 MAI 1921,/ A CUNOSCUTEI REVISTE/ GÂNDIREA, ROD AL IDEALURILOR MARII UNIRI,/ PRIN STRĂDANIA ȘI TALENTUL UNOR SCRITORII/ DIN TOATE PROVINCIIILE ROMÂNEȘTI:/ CEZAR PETRESCU, GIB I. MIHĂESCU,/ LUCIAN BLAGA, ADRIAN MANIU, D. I. CUCU/ ȘI ALȚII” (2001) [799].

Pe lângă unificarea națiunii și a provinciilor românești, și păstrarea și apărarea țării (prin mijloace armate) a fost transformată într-un conținut al memoriei. Placa memorială amplasată pe clădirea Primăriei s-a referit la această parte a țării, anexată temporar de către străini, ca la un străvechi teritoriu românesc, pentru care armata română a luptat vitejește și pe care l-a eliberat: „11 OCTOMBRIE 1944 – 11 OCTOMBRIE 1994/ O JUMĂTATE DE SECOL DE CÂND ORAȘUL NOSTRU/ A FOST ELIBERAT DE CĂTRE ARMATA ROMÂNĂ DIN ROBIA/ ÎN CARE ÎL ARUNCASE DIKTATUL DE LA VIENA./ ACEASTĂ CLĂDIRE A FOST ULTIMUL PUNCT IMPORTANT/ AL REZISTENȚEI INAMICE, CUCERIT DE ARMATA NOASTRĂ/ ÎN ÎNAINȚAREA EI VICTORIOASĂ, CARE A READUS ARDEALUL/ DE NORD – STRĂVECHE VATRĂ ROMÂNEASCĂ – ÎN/ GRANITELE SALE FIREȘTI./ GLORIE ETERNĂ EROILOI NEAMULUI!” [689] Tot cu acest prilej a fost amplasată piatra de temelie a Monumentului Ostașului Român (1994) [690]. Conform plăcii memoriale inaugurate în sala de consiliu a Primăriei, în sala respectivă „S-A ÎNTRUNIT/ ÎN ȘEDINȚĂ GUVERNUL ROMÂNIEI,/ LA 13 MARTIE 1945, CU PRILEJUL/ REVENIRII SUB ADMINISTRAȚIE/ ROMÂNEASCĂ A TRANSILVANIEI/ DE NORD, RĂPITĂ PRIN DICTATUL/ FASCIST DE LA VIENA” [836].

Studentii români care se opuneau reviziei teritoriale maghiare și comunismului au inițiat o mișcare populară în apărarea democrației și a unității teritoriale a statului român în anul 1946. Potrivit inscripției plăcii comemorative amplasate pe peretele fostului cămin studentesc, „ÎN NOAPTEA DE 28/29 MAI 1946/ ACEST CĂMIN STUDENȚESC/ A FOST ATACAT ȘI DEVASTAT/ DE GRUPURI PROVOCATOARE ÎNARMATE./ VIOLENȚELE COMISE DE ACESTE/ AU FOST URMATE DE PROTESTUL/ STUDENȚIMII CLUJENE,/ CONCRETIZAT ÎN MAREA GREVĂ/ ANTIREVIZIONISTĂ ȘI ANTICOMUNISTĂ/ DIN 1–19 Iunie 1946,/ CEA DINTĂI MIȘCARE/ PENTRU APĂRAREA DEMOCRAȚIEI/ ȘI/ INTEGRITĂȚII TERITORIALE/ A STATULUI ROMÂN” (1996) [723].²⁶⁶

Pe lângă actele comemorative, strategiile de interpretare a trecutului pot fi remarcate și în denumirea străzilor și piețelor. Numele personajelor implicate în unificarea statului au fost folosite ca nume de străzi, iar evenimentul însuși a dat numele unei piețe. Numele străzii Amoș Frâncu, ce a fost dat inițial în anul 1933, a fost aprobat și de administrația locală din anul 1990. Piața Victoriei a devenit Piața Avram Iancu începând din anul 1993, strada Poștei a devenit strada Octavian Petrovici începând din anul

266 Relatarea contemporană a evenimentelor: *Igazság*, Anul II, Nr. 122, 31 mai 1946, 1; Anul II, Nr. 123, 2 iunie, 1.

1999,²⁶⁷ iar numele străzii Gheorghe Doja (Dózsa György) a fost schimbat, în același an, în Regele Ferdinand (numele purtat de stradă între anii 1923 și 1941), strada Tineretului a devenit, în anul 1999, Alexandru Vaida-Voevod etc. Începând din anul 1999, Piața Libertății a redevenit Piața Unirii (numele pe care l-a purtat între anii 1923 și 1941).

Memoria unificărilor, respectiv sărbătorile și comemorările naționale românești bazate pe acestea comportă, pornind de la originile lor istorice, semnificații diferite pentru români și maghiari. Pentru români, acestea înseamnă momente istorice importante din procesul împlinirii țării și a națiunii, iar pentru maghiari, experiențe ale ruperii unui ținut și ale tăierii în bucăți a corpului națiunii. Din această cauză, sărbătoarea națională română nu poate fi, prin însăși natura sa, altceva decât manifestarea periodică a statului național; construirea și organizarea memoriei acestui eveniment nu poate integra maghiarii.

Asigurarea autenticității analizelor ulterioare impune necesitatea introducerii conceputul și modelului teoretic de *discurs* al cercetătorului francez al societății Michel Foucault. Acesta interpretează formele de vorbire vehiculate de societate ca discursuri și constată faptul că, în orice moment al istoriei, se dă o luptă pentru dominarea discursului, acesta reprezentând „acea putere pe care oamenii încearcă să o acapareze” (Foucault 1998: 51). În vederea dominării discursului și cu instrumentele discursului, societatea însăși și grupurile sociale luptă continuu pentru privilegiile și drepturile sociale și politice. Totodată, discursurile nu sunt deschise tuturor, persoanele sau grupurile care le domină nu permit accesul oricărei persoane sau oricărui grup la discurs: „discursul nu este deschis în aceeași măsură înspre toate domeniile și nu se poate pătrunde oriunde; există domenii strict interzise (diferențiatore și diferențiate)” (Foucault 1998: 60). Potrivit acestei teorii, aspirațiile naționale spre dominarea memoriei publice de la Cluj-Napoca pot fi considerate forme ale discursului – lăsând pentru un moment la o parte eterogenitatea internă a părților implicate și diferențele de opinii existente –, astfel încât ne putem concentra asupra a doi actori sociali și politici de o importanță deosebită, elita română și cea maghiară, pe care le putem defini ca *societăți discursive* (Foucault 1998: 61).

Figuri ale memoriei românești

În paginile următoare am să trec în revistă strategiile practice și simbolice ale elitei române concepute ca o societate discursivă. Apoi voi prezenta construirea trecutului național românesc în reprezentarea propriei interpretări a istoriei în spațiul orașului. Cum a fost dusă lupta pentru apropierea spațiului? Care au fost instrumentele, demersurile și figurile comemorative folosite?

Pe baza cercetărilor preliminare am putut constata faptul că retorica actelor comemorative ale epocii a fost una aplicată în mod conștient, cu un caracter deliberat foarte evident. Inițiatorii actelor comemorative au fost cei care au ales spațiul, timpul și evenimentul concret al realizării acestora.

---

267 În perioada dintre anii 1929 și 1941, numele străzii a fost Consiliul Național, cu care a fost asociat și purtătorul noii denumiri a străzii.

Alegerea spațiului

În ceea ce privește alegerea spațiilor de realizare a actelor comemorative, se observă mai multe modalități folosite. Unul dintre demersurile cele mai importante, elaborat în Europa secolului al XIX-lea și folosit până în prezent, l-a reprezentat comemorarea pe baza creării unor tradiții inedite (cf. Hobsbawm 1987). Atribuindu-și poziția vorbitorului legitim, elita aflată la putere a construit memorii noi. Eforturile elitei s-au îndreptat spre „acoperirea pe cât posibil completă cu locuri marcate simbolic” (Bodó–Bíró 2000: 27) a spațiului pe care l-a considerat relevant și spre asocierea acestor locuri cu spațiul național românesc.

Intențiile de (re)amenajare simbolică a spațiului au vizat îndeosebi zona centrul orașului, spațiul orașului medieval, purtătorul amprentei arhitecturii săsești și maghiare. Puterea politică românească a urmărit să descopere, dar și să creeze amintiri românești în spațiul respectiv. Dintre acestea fac parte Monumentul Memorandiștilor (1994) [681], plăcile comemorative ale sediului Senatului Național Român din Ardeal (1994) [695] și sediului Consiliului Dirigent (1994) [697], placa memorială a înființării Gărzii Naționale Române din Ardeal (1995) [703] și cele ale primarilor români Nicolae Drăganu (1999) [773] și Iulian Pop (2000) [783] etc.

Un alt demers comemorativ și de creare a spațiului a funcționat, de fapt, în strânsă asociere cu cel prezenta anterior: elita română și-a suprapus propriile intenții de ocupare a spațiului locurilor marcate anterior de etnia maghiară. (Aceasta nu înseamnă crearea unui spațiu paralel: potrivit intențiilor care au motivat actele de expunere a memoriei, nu a fost vorba despre un proces de organizare simetrică a memoriei și a spațiului.) Procesul a fost motivat, parțial, și de faptul că, sub o formă sau alta, aceste spații reprezentau locații ale trecutului comun. La sediul de odinioară al Dietei care a pronunțat unirea Transilvaniei cu Ungaria (1848) a fost reinaugurată (în 1992) placa memorială a intelectualilor români condamnați în procesul Memorandumului (1894) [648]. În cinstea revoluționarilor George Barițiu și Nicolae Bălcescu a fost instalată o placă memorială bilingvă, în limbile română și engleză (1996) [719], pe o clădire marcată deja cu placa memorială a poetului maghiar Petőfi Sándor. Pe casa natală a matematicianului maghiar Bolyai János a fost amplasată placa memorială a redacției unei reviste în limba română: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ ȘI-A DESFĂȘURAT ACTIVITATEA/ REVISTA STEAUA/ ÎN ANII 1950 ȘI 1951,/ PE ATUNCI ALMANAHUL LITERAR,/ PRIMA PUBLICAȚIE/ POSTBELICĂ ROMÂNEASCĂ/ DE CULTURĂ LA/ CLUJ-NAPOCA” (2000) [788].

În lupta pentru trecut, elita dominantă – în cazul de față, cercurile de putere române asociate Primăriei²⁶⁸ – a încercat să suprascrise și să desființeze simbolic spațiile marcate deja sau considerate proprii de către cealaltă etnie. Acesta poate fi considerat și un demers separat. Bunăoară, placa memorială a istoricului și politicianul român ce a sprijinit unirea Ioan Lupaș (1994) [696] a fost instalată pe sediul organizației politice maghiare UDMR (Uniunea Democrată Maghiară din România). Primăria a instalat o

268 Parafraza trimite la faptul că majoritatea plăcilor comemorative și a statuilor ridicate între anii 1992 și 2004, cu caracter politic sau politizate, au fost comandate de către primarul român al orașului și votate de majoritatea (etnică) a consilierilor locali. De fapt, inscripțiile celor mai multe monumente și trimit explicit la această instituție.

placă memorială și în cinstea poetului român Octavian Goga pe clădirea Facultății de Litere – fosta clădire a Școlii de fete Marianum –, „SPRE/ A SE AMINTI TUTUROR CĂ/ POETUL ȘI OMUL POLITIC/ OCTAVIAN GOGA/ 1881–1938/ A FOST DOCTOR HONORIS CAUSA/ ȘI/ PROFESOR/ DE JURE/ AL ACESTEI PRESTIGIOASE FACULTĂȚI” (1998) [754].²⁶⁹ Placa în limba română amplasată pe clădirea Liceului Teoretic „Báthory István” – Liceul Regal, mai târziu Colegiul Superior Romano-Catolic – a marcat faptul că „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE/ ȘI-A FINALIZAT STUDIILE LICEALE/ MARELE PATRIOT ȘI REVOLUȚIONAR ROMÂN/ ARON PUMNUL/ 1818–1866,/ FILOLOG, ISTORIC, TEOLOG ȘI CRITIC LITERAR,/ ILUSTRU MENTOR AL LUI/ MIHAI EMINESCU” (1998) [767]. Placa memorială în limba română instalată pe Hotelul New York, considerat un loc simbolic al lumii burgheze maghiare de la începutul secolului, omagia un organ de presă românesc, respectiv pe fondatorii și redactorii acestuia, sprijinitori ai unirii (2001) [799].

Din perspectiva maghiarilor clujeni, inclusiv din punct de vedere istoric, una dintre cele mai importante personalități asociate cu orașul este Matia Corvinul. Cultivarea memoriei regelui are o tradiție multiseclară. Aniversările legate de persoana sa au continuat să fie sărbătorite prin conferințe științifice, prelegeri și zile culturale (maghiare) și după anul 1989, iar în contextul turismului local și regional, vizitarea casei natale, cea mai veche clădire a orașului, și a statuii ecvestre a regelui reprezintă atracții obligatorii ale orașului.

Inscripția bilingvă, în limbile română și engleză, a plăcii comemorative amplasate lângă placa cu inscripția în limba maghiară, instalată pe casa natală a regelui Matia în anul 1889 [276], prezintă ca pe o simplă tradiție istorică, și nu ca pe un fapt, nașterea regelui în această casă, și îl prezintă pe Matia ca fiind român: „POTRIVIT TRADIȚIEI ISTORICE,/ ÎN ACEASTĂ CASĂ S-A NĂSCUT/ MATEI CORVIN,/ FIUL MARELUI OȘTEAN/ IANCU DE HUNEDOARA,/ VOIEVOD AL TRANSILVANIEI ȘI GUVERNATOR AL UNGARIEL./ ROMÂNUL MATEI CORVIN ESTE CONSIDERAT DATORITĂ/ ÎNFĂPTUIRILOR DIN TIMPUL DOMNIEI/ 1458–1490/ CEL MAI MARE REGE AL UNGARIEI” (1996) [717].

În anul 1992, pe postamentul statuii ecvestre a regelui Matia a fost reinstalată aprecierea, în mare parte identică cu cea din anul 1932 [382], a istoricului român Nicolae Iorga. Potrivit inscripției plăcii, regele (român) ar fi suferit o înfrângere pe teritoriul Moldovei: „BIRUITOR ÎN RĂZBOAIE, ÎNVINS/ NUMAI LA BAIA DE PROPRIUL/ SĂU NEAM, CÂND ÎNCERCA SĂ/ ÎNVINGĂ MOLDOVA NEBIRUITĂ./ NICOLAE IORGA” [653].

În fața grupului statuar s-au făcut săpături arheologice care au durat mai mult de un deceniu (1994–2008), pentru descoperirea unor presupuse urme daco-romane, care, în sensul teoriei romantice a continuității, ar fi demonstrat anterioritatea românilor în regiune. Conform planurilor primarului, față în față cu ansamblul monumental, pe locul de odinioară al statuii Lupa Capitolina [356], ar fi urmat să fie ridicată o copie a Columnei lui Traian din Roma, a cărei piatră de temelie, marcată cu o placă memorială, a fost depusă în anul 1998: „PE ACEST LOC SE VA ÎNĂLȚA/ REPLICA ÎN MĂRIME NATURALĂ/ A MONUMENTULUI/ COLUMNA LUI TRAIAN” [769]. În ajunul predării festive a Monumentului Memorandiștilor, amplasat în colțul Pieței Unirii (Főtér) [681], primarul a dispus acoperirea cu var a plăcii comemorative a generalului revoluționar

---

269 Conducerea Universității a protestat împotriva instalării plăcii. În acest caz, pe lângă conflictele interetnice, trebuie să luăm în considerare și opoziția dintre Oficiul Primăriei și instituția universitară, dintre sfera politică și cea a științei.

pașoptist Bem József (Józef Bem) [295], instalată pe perețele unei clădiri din apropiere.²⁷⁰ Și aceste demersuri pot fi concepute ca reinterpretarea și desființarea practicii simbolice anterioare de ocupare a spațiului de către etnia maghiară.

Așadar, în epoca studiată se observă trei strategii românești ale organizării spațiului: 1. ocuparea intensivă a spațiului (expunerea memoriei ocupă centrul orașului), 2. ocuparea extensivă a spațiului (reprezentarea trecutului tinde să ocupe spațiul întregului oraș), respectiv 3. rivalizarea sau ocuparea combativă a spațiului (suprapunerea memoriei românești unor spații maghiare).

Alegerea evenimentului

În perioada respectivă, stăpânii discursului istoric, puterea politică și conducerea locală, au încercat parcă „să schimbe retroactiv timpul istoric, să reorganizeze și să rescrie istoria, în vederea legitimării politice a prezentului de către trecut” (Barna 2002: 160). Prin alegerea evenimentului, elita română comemoratoare a urmărit scopuri asociate cu construirea națiunii și legitimarea însuși caracterului comemorării. După cum se observă în cazul majorității actelor comemorative, o importanță deosebită le-a fost atribuită unificărilor și cultului personalităților care le-au sprijinit, precum și mișcărilor de dreapta românești interbelice și de după al Doilea Război Mondial – cu alte cuvinte, memoriei unor evenimente a căror comemorare nu poate fi asumată decât cu unele rezerve de către maghiari sau chiar ofensatoare la adresa acestora.

Pe lângă întâietatea în ocuparea spațiului, a fost construită și memoria primatului și a inițiativelor în plan cultural. Memoria „primelor” instituții românești a fost marcată cu plăci comemorative. Potrivit inscripțiilor, aceste instituții au fost înființate de către „primii” eroi culturali români. Înființarea, în anul 1919, a primului spital român al orașului – în același timp, primul spital de femei din Cluj – constituie meritul doctorului Dominic Stanca (1992) [650]. O altă placă memorială a identificat prima școală românească: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE ȘI-A AVUT SEDIUL/ PRIMA ȘCOALĂ ROMÂNEASCĂ/ DIN/ CLUJ-NAPOCA,/ ÎNFIINȚATĂ ÎN ANUL DE GRAȚIE 1853,/ DUPĂ SECOLE DE ÎNTUNERIC ȘI INTOLERANȚĂ” (1998) [753]. Sextil Pușcariu, „REPUTAT LINGVIST ȘI PROFESOR,/ PRIMUL RECTOR AL/ UNIVERSITĂȚII DACIEI SUPERIOARE”, a înființat Muzeul Limbii Române, „PRIMUL INSTITUT DE LINGVISTICĂ/ DIN ȚARĂ”, în anul 1919 (1998) [764]. Casa unui savant român a fost marcată cu următorul text: „ÎN ACEASTĂ CLĂDIRE A LOCUIT/ ILUSTRUL LINGVIST,/ PROFESOR UNIVERSITAR/ DR. GRIGORE SILAȘI/ 1836–1897/ PRIMUL PROFESOR DE/ LIMBA ȘI LITERATURA/ ROMÂNĂ/ DE LA UNIVERSITATEA/ CLUJEANĂ”²⁷¹ (1999) [774]. Potrivit plăcii comemorative instalate pe Casa Sfatului de odinioară, Iulian Pop a fost „PRIMUL PRIMAR ROMÂN/ AL MUNICIPIULUI/ CLUJ-NAPOCA” (2000) [783], iar Nicolae Drăganu, „DECAN AL/ FACULTĂȚII DE LITERE,/ RECTOR AL/ ALMEI MATER NAPOCENSIS/ ȘI/ PRIMAR AL CLUJULUI” (1999) [773]. *Almanahul Literar* a fost „PRIMA PUBLICAȚIE/ POSTBELICĂ ROMÂNEASCĂ/ DE CULTURĂ LA/ CLUJ-NAPOCA” (2000) [788].

270 Gestul a stârnit proteste din partea unei școli din Polonia (cf. Szabó Zs. 1994, 2009).

271 În mod inedit, formularea nu conține denumirea universității. Motivul acestei manevre retorice constă în faptul că universitatea respectivă era o instituție maghiară.

Din analiza inscripțiilor de pe plăcile comemorative reiese faptul că aceste texte memoriale noi, dedicate personalităților române, sunt puternic politizate și se caracterizează printr-o încărcătură etnică intensă. De fapt, memoria personalităților române nu a reprezentat decât un pretext pentru discursul istoric defavorabil pentru etnia maghiară. Plăcile comemorative prezintă istoria română ca pe o entitate orientată spre o epocă de aur, ajunsă la apogeul calitativ în prezent, care a încercat și a reușit să creeze valori și sub regimurile opresive și în perioada trecutului (maghiar) plin de „întuneric și intoleranță”. Cu excepția școlii românești înființate în anul 1853 [753], realizările culturale, sociale și politice au fost datate începând din anul 1919, de la introducerea administrației românești.

În următoarea categorie a actelor comemorative se includ acele evenimente a căror comemorare, pe lângă faptul că a oferit elitei române ocazia reprezentării de sine ritualice în spațiul public, a reprodus și deficitul simbolic al etniei maghiare. Comemorarea evreilor victime ale deportării a fost folosită de elita română în scopul prezentării nefavorabile a etniei și a istoriei maghiare. Plăcile comemorative instalate pe peretele Templului Memorial al Deportatilor au evidențiat (sub o formă exagerată?) rolul maghiarilor în persecutarea evreilor: „1944–1994./ ÎN PRIMĂVARA ANULUI 1944/ AUTORITĂȚILE FASCISTE/ MAGHIARE DE VREMELNICĂ/ OCUPAȚIE AU STRÂNS ÎNTR-UN/ GHETOU LA CLUJ POPULAȚIA/ EVREIASCĂ DE PESTE 18000/ SUFLETE, COPII ȘI BĂTRÂNI,/ BĂRBAȚI ȘI FEMEI, CARE APOI AU/ FOST DEPORTAȚI ÎN LAGĂRELE/ MORTII DE LA AUSCHWITZ ȘI DIN/ GERMANIA, UNDE AU FOST UCIȘI/ PESTE 16000 DINTRE EI PENTRU/ SINGURA VINA DE A FI FOST/ EVREL./ ACEASTĂ PLACĂ A FOST/ AȘEZATĂ CU PRILEJUL/ COMEMORĂRII CELOR 50 DE ANI/ DE LA MARTIRIUL LOR./ AU MURIT AL KIDUȘ HAȘEM/ ÎN VECI ÎNTREG POPORUL/ EVREU NU-I VA UITA!” [679]²⁷² O logică similară a căutării țapului ispășitor apare și în inscripția bilingvă, română și engleză, a plăcii comemorative instalate de Primărie pe peretele fabricii de cărămidă: „AICI A FUNCȚIONAT/ ÎN MAI 1944 GHETOUL DE/ UNDE, ARMATA HORTHYSTĂ/ ȘI AUTORITĂȚILE UNGARE/ DE OCUPAȚIE AU TRIMIS/ ÎN LAGĂRELE NAZISTE/ ALE MORTII 18000 DE/ EVREI, DIN CARE 4000/ DE COPII SUB 13 ANI” (1998) [763].

În ceea ce privește alegerea evenimentelor, intențiile elitei române s-au organizat în jurul a două tendințe: 1. marcarea începutului prezentei românești în spațiul orașului, respectiv în plan cultural și științific, respectiv 2. reprezentarea prezentei continue a națiunii române pe teritoriul Transilvaniei.

272 Varianta în limba ebraică este oarecum diferită: „Adu-i aminte ce ți-a făcut Amalec (Deuteronomul 25:17) în anul (5)704 de la facerea lumii, în 1944. Optsprezece mii de evrei, bărbați, femei și copii, au fost adunați de puterea temporară de atunci, corupta putere fascistă maghiară. După torturi cumplite, au fost duși în taberele de exterminare de la Auschwitz și în alte locuri, unde au pierit de mâna asasinilor nemți, a căror năzuință a fost «să nu se mai amintească numele lui Israel vreodată» (Psalmi 83:5). Noi, cei rămași din sfintele comunități clujene, am ridicat această placă memorială în amintirea eroilor și a sfinților care și-au dat viața pentru sfîntirea numelui Celui Veșnic pe parcursul celor cinci ani întregi ai pustiirii lor. «Pământule, nu ascunde sângele lor!» (Cartea lui Iov 16:18). Nu vom uita niciodată sfinții poporului lui Israel!» [680] (după traducerea în limba maghiară realizată de Bányaí Viktória).

Alegerea momentului actului comemorativ

Alegerea momentului actului comemorativ, datarea comemorării merită o atenție separată, fiindcă reprezintă o alegere conștientă, realizarea unei intenții deliberate. Alegerea are o orientare dublă: pe de o parte, actele comemorative sunt asociate cu celebrarea periodică a evenimentelor reliefate (zile de sărbătoare și aniversări oficiale sau canonizate), pe de altă parte, actul comemorării este cel care scoate în evidență data aleasă. Astfel, asocierea comemorărilor cu o dată deosebită are o funcție de întărire, respectiv alegerea datei are valoarea unui gest.

Atât Tóth István György, cât și Jan Assmann fixează limita memoriei comunicative, care substituie memoria culturală, la optzeci de ani (Tóth 1996: 100, J. Assmann 2003: 50–53); în plus, Jan Assmann consideră jumătatea acestei durate, patruzeci de ani, drept un prag critic (J. Assmann 2003: 51). Perspectiva temporală necesită fixarea evenimentelor vii din cadrul memoriei. Jan Assmann interpretează acest caracter dobândit în urma adoptării scrisului de către memoria diferitelor societăți ca substituirea „obsesie a repetării” sensului cultural, care caracteriza *coerența rituală*, cu așa-numita *coerență textuală* (J. Assmann 2003: 88–90).

În comparație cu comemorarea morților, memoria formatoare a istoriei ține de o altă ordine temporală. Evenimentele istorice trebuie actualizate de la o distanță temporală mult mai vastă față de memoria morților, comemorată, de regulă, la distanțe temporale mai reduse (șase săptămâni, o jumătate de an, un an) (cf. Verebélyi 1998: 413). Sărbătorirea aniversărilor „rotunde” are și un conținut retoric: sublinierea faptului că epoca trăită de comemoratori se află la o distanță temporală de 50, 75, 80, 100 etc. de ani de la marile evenimente, distanță temporală de la care comemorarea reprezintă un imperativ moral care i se impune societății.

În perioada studiată, actele comemorative au avut loc cu prilejul aniversărilor rotunde ale evenimentelor comemorate, petrecute în trecut sau asociate cu diferite personalități, respectiv cu ocazia sărbătorilor de stat sau naționale.

Personalitățile românești au fost comemorate cu prilejul jubileului nașterii sau al morții. Astfel, la Cluj-Napoca au fost ridicate plăci comemorative și busturi cu ocazia împlinirii a 90 de ani de la nașterea sculptorului Romul Ladea (1992) [646], a 120 de ani de la moartea lui Avram Iancu (1992) [649], a 121 de ani de la nașterea politicianului Alexandru Vaida-Voevod (1993) [670], a 90 de ani de la nașterea profesorului de medicină Aurel Moga (1993) [671], a 125 de ani de la nașterea biologului Emil Racoviță (1993) [672], a 50 de ani de la moartea generalului Gheorghe V. Avramescu (1995) [704], a 100 de ani de la nașterea filosofului Dumitru D. Roșca (1995) [702], a 60 de ani de la moartea scriitorului Octavian Goga (1998) [754–755], a 35 de ani de la moartea scriitorului Ion Agârbiceanu (1998) [757], a 80 de ani de la moartea scriitorului George Coșbuc (1998) [758], a 161 de ani de la nașterea scriitorului Ion Creangă (1998) [761–762], a 50 de ani de la moartea lingvistului Sextil Pușcariu (1998) [764], a 180 de ani de la nașterea criticului literar Aron Pumnul (1998) [767], a 260 de ani de la nașterea episcopului Ioan Bob (1999) [780], a 146 de ani de la nașterea și a 75 de ani de la moartea inginerului constructor Anghel Saligny (2000) [797], a 121 de ani de la nașterea istoricului Ioan Lupaș (2001) [800], a 125 de ani de la nașterea și a 50 de ani de la moartea istoricului și politicianului Alexandru Lapedatu (2001) [806], a 100 de ani de la nașterea istoricului David Prodan (2002) [811], a 100 de ani de la nașterea inginerului Alexandru Domșa

(2003) [829], a 250 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe Șincai (2004) [834] etc. În numeroase cazuri aceste aniversări și comemorări au fost asociate cu alte jubilee și cu celebrarea unor evenimente de importanță națională sau a sărbătorilor naționale.

O parte dintre actele comemorative au fost organizate exact în ziua jubileelor. Activitatea clujeană a Consiliului Dirigent a fost sărbătorită cu prilejul împlinirii a 74 de ani de la înființarea organizației (9 decembrie 1994) [697]. A fost evidențiată și aniversarea a 125 de ani de la inaugurarea gării (7 septembrie 1995) [708]. La aniversarea a 50 de ani de la agresiunea care a provocat mișcarea antirevizionistă și anticomunistă (28 mai 1996) [723] a fost ridicată o placă memorială. O unitate militară a inaugurat o placă militară amplasată pe fațada cazarmii cu prilejul aniversării a 80 de ani de la înființarea Armatei a 4-a română, respectiv a ridicat în curte busturile generalului de divizie Traian Moșoiu și al mareșalului Constantin Prezan (16 august 1996) [728–730]; de asemenea, jubileul de 85 de ani a fost aniversat tot prin amplasarea unei plăci memoriale (16 august 2001) [803].²⁷³ Placa comandanților unității jandarmeriei teritoriale a fost dezvelită cu ocazia a 80 de ani de la înființarea jandarmeriei din Transilvania (29 aprilie 1999) [776]. Bustul lui Horea a fost inaugurat cu prilejul comemorării a 215 de ani de la Răscoala din 1784 (16 decembrie 1999) [781]. Exact în ziua aniversării a 81 de ani de la investirea primarului Iulian Pop (19 ianuarie 2009) [783] și a jubileului de 80 de ani de la înființarea revistei *Gândirea* (2 mai 2001) [799] au fost inaugurate plăci memoriale.

De asemenea, a fost evidențiată aniversarea de 50 de ani de la intrarea armatei române (1994) [689–690], 75 de ani de la înființarea Liceelor „George Barițiu” și „George Coșbuc” (1994) [691–692], 70 de ani de existență a Școlii „Nicolae Iorga” (1998) [770], 50 de ani de la fondarea *Almanahului Literar* (2000) [788], 80 de ani de la înființarea Colegiului Economic „Dr. Iulian Pop” (2001) [808] și 120 de ani de la fondarea Armăturii Cluj (2004) [833].

Toate aceste date îndreaptă atenția către acele lucruri care au funcționat corespunzător și a instituțiilor mereu înfloritoare, potrivit memoriei unei generații, a regiunii și a societății locale. Aceast interval de timp cuprins de memoria unei generații reprezintă era administrației românești, dat fiind faptul că majoritatea realizărilor comemorate datează aproximativ de la unire, respectiv de după Tratatului de Pace de la Paris, care a pus capăt celui de-al Doilea Război Mondial.

Actele comemorative asociate cu sărbătorile de stat sau cu cele naționale ar putea fi încadrate într-o categorie separată. Placa memorială istoricului David Prodan (1992) [652] a fost inaugurată în ajunul celei mai importante sărbători naționale române (1 Decembrie). Cu prilejul aceleiași sărbători (1 Decembrie 1992) a fost amplasată pe postamentul statuii ecvestre a regelui Matia placa memorială ce reflectă perspectiva românească asupra regelui maghiar [653]. Tot în 30 noiembrie au fost inaugurate și statuia lui Avram Iancu, încă neînsoțită de figuri secundare (1993) [673], respectiv bustul episcopului greco-catolic Ioan Bob în curtea bisericii ctitorite de el (1999) [780]. (În cadrul acestei festivități, școala din apropierea bisericii a adoptat numele demnitarului bisericesc.) De 1 Decembrie au fost inaugurate plăcile comemorative ridicate în memoria

---

273 După perioada studiată, cu prilejul aniversării a 90, 95, respectiv a 100 de ani de la eveniment (15 august 2006, 15 august 2011, 15 august 2016) [863, 928, 1011], au fost ridicate alte plăci comemorative.

Senatului Național Român din Ardeal (1994) [695] și în cinstea istoricului Ioan Lupăș (1994) [696], Monumentul Eroilor de pe Cetățuie (1995) [714], s-a pus piatra de temelie a replicii Columnei lui Traian (1998) [769] și a fost ridicat din nou monumentul Lupa Capitolina (2002) [820].²⁷⁴ (Comemorarea intelectualului român Aron Pumnul și instalarea plăcii sale memoriale pe fațada școlii maghiare a fost motivată, probabil, și de faptul că data nașterii acestuia – 27 noiembrie – este apropiată de ziua națională [767].)

În anul 1999, cu prilejul aniversării a 140 de ani de la unirea Pricipatelor Române, în 24 ianuarie, a fost inaugurat bustul lui Alexandru Ioan Cuza (1999) [771].

Ziua de 9 mai reprezintă o sărbătoare națională de o importanță deosebită în România. Pe de o parte, este ziua independenței statale a României (1877), pe de altă parte, marchează Ziua Victoriei în cel de-al Doilea Război Mondial (1944) și, mai nou, inclusiv Ziua Uniunii Europene (1950). În această zi memorială au fost inaugurate busturile generalilor Gheorghe V. Avramescu și Nicolae I. Dăscălescu, comandanții Armatei a 4-a Române („Transilvania”), amplasate în fața cazărnilor (1995) [704–706], Monumentul Ostașului Român (1996) [721], ridicat în piața din spatele Catedralei Ortodoxe, în locul monumentului soldaților sovieto-ucraineni din anul 1945 [445], precum și placa memorială și bustul scriitorului și politicianului Octavian Goga (1998) [754–755].

Cu ocazia Zilei Eroilor (4 iunie 1992) a fost ridicată și placa memorială ce marchează centenarul redactării *Memorandumului* (1892) [648], respectiv Monumentul Memorandiștilor (9 iunie 1994) [681], în amintirea împlinirii a o sută de ani de la proces.

În 1998, cu prilejul aniversării a 150 de ani de la Adunarea Națională de la Blaj din 15 mai 1848, au fost comemorate solicitările revoluționarilor români [756].

Funcția actelor comemorative realizate în zilele de sărbătoare națională și a alegerii unor date semnificative pentru acestea a constat în asocierea evenimentelor reliefate cu memoria națională românească (unitară) și în asigurarea și consolidarea simbolică a acestora.

În unele cazuri, alegerea datelor istorice canonizate a furnizat nu numai motivul, ci și pretextul discursurilor despre trecut. Primarul orașului a inaugurat placa memorială instalată pe casa regelui Matia, cu aprecierea bilingvă, română și engleză, la aniversarea zilei nașterii poetului național român Mihai Eminescu²⁷⁵ (15 ianuarie 1850) (1996) [717]. În ziua sărbătorii naționale a Statelor Unite ale Americii, Ziua Independenței (4 iunie 1776), a fost inaugurat bustul lui Woodrow Wilson, președinte american care a sprijinit interesele naționale române (2002) [815].

O altă metodă de expunere a memoriei, de marcarea etnică a spațiului și de întrebuintare simbolică a unei date istorice canonizate, pe care am identificat-o doar în Cluj-Napoca, a constat în inaugurarea unor plăci comemorative de către elita română tocmai în ziua națională a maghiarilor (15 martie). Placa memorială a revoluționarilor români Nicolae Bălcescu și George Barițiu, respectiv a victimelor române ale nobilimii maghiare (1996) [719], cea a românilor executați în 1848 (1997) [744], a lingvistului Grigore Silași (1999) [774] și a istoricului Ștefan Meteș (2000) [784], dar și placa memorială a anexării Transilvaniei de Nord la România (2004) [836] au fost ridicate în ziua de sărbătoare a maghiarilor de pretutindeni.

274 Monumentul îndepărtat în anul 2005, după perioada studiată, cu prilejul lucrărilor de reamenajare a spațiului, a fost reinaugurat în anul 2008, cu ocazia sărbătorii naționale [890].

275 Ziua Culturii Naționale Române este sărbătorită începând din anul 2011.

Alegerea momentului actelor comemorative de către elita română a manifestat două tendințe: 1. strategiile referitoare la trecut: jubileele „rotunde”, care introduc ciclicitatea în timpul liniar și care ritualizează și conferă un caracter ciclic comemorării în sensul „mitului eternei reînnoarceri”,²⁷⁶ respectiv 2. strategii orientate spre prezent, care, prin organizarea riturilor comemorative, fac vizibilă societatea comemoratoare.

Reacții și acte comemorative maghiare – construcțiile martiriului

Una dintre componentele naționalismului minoritar al maghiarilor s-a manifestat prin intermediul unui discurs ce se contura în jurul unei „îngrijorări naționale”. Astfel, încercările românești de construire a națiunii au întărit una dintre atitudinile cele mai caracteristice recepției maghiarimii, pe care, în baza discursului cotidian și a celui literar, am putea să o descriem în termenii *tragediei sorții minoritare*.

Construirea în planul discursului a primatului românesc în regiune, a continuității naționale românești și a memoriei unificărilor istorice a avut ca scop consolidarea propriei identități naționale (române), respectiv s-a bazat pe excluderea altor etnii (îndeosebi a celei maghiare). Totodată, maghiarimea locală nu a dorit să participe la actele comemorative inițiate de elita română și organizate în spațiul public, din cauza concepției diferite asupra propriei istorii naționale. Discursul maghiar a receptat consolidarea națională românească în cheia amenințării naționale la adresa etniei maghiare. Acest discurs a interpretat inclusiv textele reprezentând inscripții apolitice, formulate în cinstea personalităților române, în paradigma națională/politică. Din această perspectivă, construirea memoriei savanților, a artiștilor etc. a servit grupurilor aflate la putere doar ca un pretext menit a întări ideea unei continuități istorice (defavorabil etniei maghiare).

Din această cauză, etnia maghiară a interpretat toate actele comemorative inițiate de partea română în codurile etnicității. Deoarece actele comemorative s-au structurat pe baza unor discursuri etnice diferite, un anumit spațiu real nu a devenit în aceeași măsură simbolic pentru cele două etnii. În mai multe cazuri, elita maghiară a refuzat să depună coroane la noile plăci memoriale și statui românești, respectiv nu a participat la actele comemorative. Semnificația gestului este evidentă: elita maghiară nu accepta această interpretare istorică (românească) și considera placa memorială sau statuia o reprezentare a interpretării respective, drept profană din punct de vedere național și ofensatoare din propria perspectivă. Elita maghiară nu a fost reprezentată la actele comemorative românești; demersul general al acesteia a constatat în formularea unor reacții la inițiativele și practicile românești în spațiul public al presei, prin „rectificarea” sau „îndreptarea” discursurilor românești despre istorie.

În perioada studiată, expunerea reprezentărilor istorice ale etniei maghiare în spațiul public propriu-zis (piete publice, străzi, fațadele clădirilor etc.) nu a fost posibilă. Aceste inițiative au fost împiedicate de conducerea orașului dominată de Funar prin refuzul de eliberare a autorizațiilor de construcție pentru monumentele maghiare. Prin urmare, practicile de organizare a memoriei și actele comemorative maghiare

---

276 Conceptul îi aparține lui Mircea Eliade (cf. Eliade 1993).

s-au desfășurat într-un cadru cvasi-public și omogen din punct de vedere etnic, în bisericile și școlile maghiare.

Așadar se observă două mari tendințe ale strategiilor comemorative în cadrul minorității maghiare: 1. spațializarea și ritualizarea memoriei (asociată cu evenimentul expunerii și cu ritul comemorativ, reprezentând o formă în mod fundamental scripturală și obiectivată a comemorării), 2. transpunerea locurilor comemorative și a rememorării trecutului sub cenzură în memoria comunicativă (asociată cu forma în esență orală a comemorării și cu contextul semi-public sau privat).

Biserica și școala – obiectul și locul memoriei

O parte dintre actele comemorative realizate în incinta unor biserici și școli a evidențiat rolul instituțiilor respective, le-a situat în contextul trecutului și le-a dedus din timp, contribuind la formarea *duratei lungi* (*longue durée*) a acestora.

Placa memorială a construcției Bisericii Reformate din Dâmbul Rotund (Kerekdomb) a reliefat circumstanțele dificile ale lucrărilor, sacrificiile preotului și ale susținătorilor proiectului: „Această biserică a fost construită într-o epocă întunecată, clădind în suflelele multora speranța, între anii 1977 și 1980, în perioada în care a slujit pastorul dr. Dobri János, prin eforturi olandeze, elvețiene, germane, ungare și transilvănene unite și prin strădania neobosită a congregației noastre” (1994) [684].

În Biserica Evanghelică-Luterană a fost comemorată înființarea Episcopiei din România: „În această biserică s-a întrunit, în zilele de 7–9 iulie 1921, Sinodul din Cluj, care a pronunțat formarea Episcopiei Evanghelice Sinodo-Prezbiteriene din România. Amintindu-ne de ostenele înaintașilor, cu grațitudine față de Dumnezeu, adunarea generală festivă a episcopiei a immortalizat acest fapt la aniversarea a 75 de ani de la înființare” (1996) [726]. În incinta aceleiași clădiri a fost ridicată și placa memorială a pastorului Kirchknopf Gusztáv (1992) [651] și cea a episcopului Szedressy Pál: „Cu prilejul comemorării a 5 ani de la moartea episcopului eparhiei și a pastorului congregației noastre, doctor honoris causa Szedressy Pál (1875–1991). Eparhia noastră și congregația din Cluj comemorează moartea sa” (1996) [731].

Cu prilejul aniversării a 145 de ani de la sfințirea Bisericii Reformate cu Două Turnuri (1996) a fost construită o poartă memorială, „de comunitatea hoștezenilor, în memoria lui Jakab György, curator principal” [733].

Eparhia Reformată din Cartierul Podului (Hídelve) a immortalizat numele pastorilor care au slujit congregația la centenarul inaugurării bisericii (1998) [752].

Pentru sărbătorirea jubileului de 100 de ani al Institutului Teologic Protestant, studenții au ridicat o clopotniță ca monument comemorativ (1995) [712]. Centrul Diaconic „Bethlen Kata” a fost „construit întru slava lui Dumnezeu, cu ajutorul bisericilor surori de peste hotare și al mirenilor noștri, între anii 1992 și 1996, după porunca Domnului nostru Hristos, pentru slujirea iubirii, vindecarea rănilor, salvarea vieților, educarea noilor generații și cultivarea credinței noastre. Sfințit în data de 20 iunie 1996” [725]. Biserica Unitariană a aniversat centenarul inaugurării noii clădiri a Colegiului Unitarian în clădirea Liceului „Brassai Sámuel”/Colegiului Unitarian „János Zsigmond” (2001) [805].

O altă categorie a actelor comemorative realizate în cadrul instituțiilor de învățământ și al eparhiilor a fost asociată cu evenimente și personalități istorice maghiare, respectiv a avut ca scop evidențierea și imortalizarea asociațiilor legate de instituțiile care au furnizat cadrul comemorărilor.

Un mileniu de la înființarea statului maghiar a fost aniversat în anul 2000 de mai multe eparhii și școli. Congregația luterană (evanghelică) a asociat chiar și inaugurarea bustului lui Reményik Sándor cu acest eveniment: „Ridicat de Biserica Evanghelică în anul festivităților milenare duble, în data de 27 august 2000” [790]. În incinta Bisericii Reformate de pe Ulița Lupilor a fost inaugurată o placă memorială în ziua aniversării Reformei Protestante (31 octombrie): „Această placă memorială milenară a fost amplasată de Consiliul Director al Eparhiei Reformate din Ardeal, la mileniul înființării statului creștin, la Cluj, în data de 31 octombrie 2000” [791]. Biserica Unitariană a aniversat mileniul în incinta Liceului „Brassai Sámuel”: „Placa memorială a fost amplasată cu prilejul comemorării a o mie de ani de la înființarea statului maghiar de Biserica Unitariană din Transilvania, la Cluj, în data de 26 noiembrie” [795]. În cadrul aceleiași clădiri a inaugurat o placă memorială și Colegiul: „Amplasată cu recunoștință față de Dumnezeu de către Colegiul Unitarian, în amintirea mileniului” [794].

În curtea interioară a Bisericii Evanghelice-Luterane a fost ridicată placa memorială și, ulterior, bustul poetului Reményik Sándor (2000) [790], personaj emblematic al ideologiei transilvaniste. Placa lui memorială, realizată în anul 1991, a fost ridicată cu prilejul unei aniversări duble: „Între această biserică și școală/ Alergam și eu printre băieți/ Fruntea răcorindu-mi odinioară/ Pe ai bisericii pereți. Această placă a fost amplasată de congregația clujeană la aniversarea a 100 de ani de la nașterea și a 50 de ani de la moartea lui Reményik Sándor (1890–1941)” [639]. Bustul lui Bartalis János, „poet și supervisor al Bisericii Evanghelice” [667], a fost ridicat în anul 1992, cu prilejul aniversării a 100 de ani de la nașterea sa.

De asemenea, în incinta aceleiași biserici de pe fosta stradă Kossuth (Bulevardul 21 Decembrie 1989) a fost comemorat și Kossuth Lajos însuși, guvernatorul Ungariei în anii 1848–1849 (2002) [818]

În lipsa avizului primarului, placa memorială menită pentru peretele casei natale a principelui maghiar Bocskai István a fost amplasată temporar în Biserica Reformată de pe Ulița Lupilor: „În această casă s-a născut Bocskai István de Kismarja, principele Ungariei și al Transilvaniei, contele secuilor, în data de 1 ianuarie 1557. Liderul luptei victorioase pentru independență s-a stins din viață la Kassa [Cășovia], în data de 29 decembrie 1606. Sicriul cu corpul său neînsuflețit a fost expus la Cluj. În mormântarea sa a avut loc la Alba Iulia. Amplasată de Bocskai István Hagymányörzö Egyesület [Asociația pentru Păstrarea Tradiției „Bocskai István”], din donații publice” [807]. (Începând din anul 2003, placa memorială a fost amplasată în incinta clădirii Universității Sapientia.)²⁷⁷

Societatea pentru Cartea Ardeleană (Transsylvanska Bokvänner) din Stockholm a ridicat o placă memorială în cinstea scriitorului Bajor Andor, redactor-șef fondator al revistei catolice *Keresztény Szó* (Cuvântul creștin), în curtea exterioară a Parohiei

---

277 Casa natală a principelui a fost marcată cu o placă memorială, inscripționată în trei limbi, maghiară, engleză și română, abia după perioada studiată (în anul 2011) [924].

Bisericii Romano-Catolice „Sfântul Mihail” (după anul 1992) [655]. Aici a fost așezată și relieful părintelui tibetologiei Kőrösi Csoma Sándor (1996) [732].

Stâlplul funerar al lui Kecskeméthy István, traducătorul Bibliei, a fost adus în curtea interioară a Institutului Teologic Protestant din Cimitirul Central (Házsongárd) (între anii 1992–1995). Mutat din cauza expirării dreptului de proprietate asupra locului de veci, stâlplul îndeplinește funcția de monument comemorativ în amplasarea sa secundară [656].

În cadrul școlilor asociate și cu anumite confesiuni religioase au fost ridicate monumente comemorative pentru liderii bisericești și pentru studenții de renume ai instituției. Bustul episcopului romano-catolic Márton Áron a fost amplasat în sala festivă a Liceului Teoretic „Báthory István” (1993) [665]. Bustul fondatorului școlii, al cărui nume îl poartă instituția, a fost inaugurat în anul 2002: „Báthory István, prin harul lui Dumnezeu regele Poloniei și principele Transilvaniei, fondatorul școlii catolice clujene” [814]. În aceeași sală festivă a fost instalată și copia plăcii comemorative bilingve ridicate în Franța, cu inscripția în limbile franceză și maghiară, a fostului student al școlii Kuncz Aladár, autorul romanului *Fekete kolostor (Mănăstirea neagră)*: „Scriitorul maghiar Kuncz Aladár (1886–1931) a trăit aici internat între anii 1914–1916. Această experiență a devenit sursa de inspirație a romanului *Mănăstirea neagră*” (2003) [827]. Gimnaziul catolic a ridicat bustul marelui episcop teolog Pázmány Péter în anul 2004, cu prilejul aniversării a 425 de ani de existență a instituției [837]. Bustul fondatorului religiei unitariene Dávid Ferenc a fost ridicat la inițiativa Liceului „Brassai Sámuel” (1992) [643]. Placa memorială a lui Apáczai Csere János a fost amplasată la intrare (1993) [669], iar altorelieful lui a fost instalat în sala festivă a școlii care i-a adoptat numele (1995) [707].

De asemenea, Biserica Unitariană a marcat cu o placă memorială mai multe evenimente bisericești în incinta Liceului „Brassai Sámuel”: „Millenium 2000. A fost amplasată cu prilejul aniversării a 115 ani de la înființarea Asociației «Dávid Ferenc», a 100 de ani de la înființarea Organizației de Tineret și a 90 de ani de la înființarea Asociației Femeilor, de către Biserica Unitariană” (2000) [796]. Colegiul Unitarian și-a comemorat și studenții căzuți în războiul de independență din anii 1848–1849 (2002) [813].

Actele comemorative ale instituțiilor științifice și culturale

La rândul lor, și instituțiile științifice și culturale maghiare au inițiat acte comemorative. În anul 1992 teatrul clujean în limba maghiară și-a sărbătorit jubileul de 200 de ani. Cu acest prilej conducerea teatrului a intenționat să instaleze o placă memorială pe Casa Universitarilor, pe locul fostului teatru permanent din Ulița Lupilor. Primăria orașului nu a aprobat instalarea plăcii cu inscripții în trei limbi (română, maghiară și germană). În cele din urmă placa memorială a fost amplasată (cu caracter temporar)²⁷⁸ în clădirea Teatrului Maghiar de Stat. Inscripția română a plăcii este următoarea: „ÎN ACEST LOC S-A SITUAT PRIMUL LĂCAȘ PER-/ MANENT AL TEATRULUI MAGHIAR DIN

278 În cele din urmă, placa memorială cu textul completat a fost inaugurată în locul planificat în anul 2012 [945].

TRAN-/ SILVANIA. ACEASTĂ PLACĂ A FOST AMPLASATĂ/ ÎN 1992 CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 200 DE/ ANI DE LA ÎNFIINȚAREA «SOCIETĂȚII TEATRALE» (1992) [654].

Actele comemorative ale instituțiilor maghiare au avut loc în curțile interioare ale sediilor acestora sau în interiorul clădirilor, deoarece folosirea acestor spații nu necesita avize oficiale. Placa memorială a istoricului local Herepei János, „cercetător eminent al culturii ardelenene”, a fost ridicată de Societatea Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum-Egyesület) (1991) [638]. În sala festivă a instituției a fost amplasat bustul arhitectului, scriitorului și ideologului transilvanismului Kós Károly (1997) [742]. Placa memorială de pe casa poetului Szabédi László (Casa Memorială Szabédi/ Szabédi Emlékház) a fost inaugurată de Societatea Maghiară de Cultură din Transilvania, Studioul Korunk și Asociația Scriitorilor Maghiari din România (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Korunk Stúdió, Romániai Magyar Írószövetség) (1992) [645]. (Instituțiile amintite sunt și organizatorii permanenți ai Zilelor Szabédi, sărbătorite anual.) Catedra de Limba și Literatura Maghiară a Universității „Babeș-Bolyai” a ridicat o placă memorială în cinstea lui Bálint Gábor de Szentkatolna (Catalina), cu prilejul aniversării a 99 de ani de la numirea savantului orientalist ca profesor universitar (1996) [727]. Fundația Heltai a comemorat amintirea donatoarei sediului instituției: „Această casă a fost donată Fundației Heltai de Filep Margit (1900–1992), care și-a dedicat viața cauzei culturii maghiare transilvănene în calitate de bibliotecar al Universității «Bolyai»” (1997) [741]. În anul 2002 Academia Maghiară de Științe și Fundația Házsongárd au amplasat în Cimitirul Luteran o placă în memoria membrilor academiei ungare înmormântați în Cimitirul Hajongard. [819]. În sala de festivități a Societății Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum-Egyesület) a fost ampasat bustul regelui Matia (2004) [835].

Actele comemorative evreiești

Ar fi injust și ar crea o imagine deformată dacă nu am aminti și actele comemorative inițiate în mod autonom de comunitatea evreilor clujeni. Cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la deportarea evreilor și de la Holocaust, comunitatea a comemorat în Templul Memorial al Deportărilor amintirea rabinilor ortodocși care au activat între anii 1812 și 1944 (1995) [710], precum și a rabinilor neologi dintre anii 1882 și 1944, a căror placă memorială „a fost dezvelită la 24 octombrie 1995 cu participarea ultimului rabin al acestui locaș, dr. Moshe Weinberger Carmilly” [711]. Textul plăcilor comemorative a fost formulat în limbile ebraică și română.

În incinta aceleiași sinagogi a fost ridicată o placă memorială în cinstea aceluiași parașutist evreu care a participat activ la mișcarea de rezistență: „ÎN MEMORIAM./ ÎN AMINTIREA PARAȘUTISTULUI/ PERETZ GOLDSTEIN (1923–1944)/ CARE A FOST LOCUIȚOR AL ACESTUI/ ORAȘ ȘI MEMBRU AL MIȘCĂRII SIONISTE/ DIN TRANSILVANIA. A FĂCUT ALIYA [A EMIGRAT ÎN PALESTINA]/ ÎN 1941 ȘI A DEVENIT MEMBRU AL/ CHIBUȚULUI MA'AGAN. ÎN 15 APRILIE 1944/ ȘI-A RISCAT VIAȚA FIIND LANSAT CA/ PARAȘUTIST ÎMPREUNĂ CU JOEL PALGI,/ PE TERITORIUL OCUPAT DE INAMIC,/ PENTRU A ADUCE AJUTOR FRAȚILOR SĂI/ CARE SE AFLAU SUB JUGUL NAZIST./ A FOST PRINS LA

BUDAPESTA ȘI DUS/ LA ORANIENBURG (GERMANIA),/ UNDE I S-A PIERDUT URMA./ SĂ-I FIE MEMORIA BINECUVÂNTATĂ!" (2000) [792]²⁷⁹.

Sinteză. Discursurile naționale

Actele comemorative de după anul 1989 sunt caracterizate prin experiența etnicității, organizarea de sus a memoriei și reprezentarea istoriei în paradigma națională. În cadrul organizării memoriei de după revoluție, se distinge epoca Funar (1992–2004), în măsura în care strategia comemorativă adoptată de primarul clujean, care a servit trei mandate complete, precum și eforturile pentru construirea trecutului ale elitei române aflate la conducerea orașului, similare din punct de vedere ideologic, pot fi considerate încercări cu un caracter aparte. Specificul acestei perioade a constat în manipularea deosebit de conștientă și sistematică a trecutului. Elita conducătoare a ținut cu strășnicie la conținuturile memoriei formate între timp și, totodată, a urmărit realizarea altor forme de locuri ale memoriei. În ultima categorie sunt incluse redenumirea străzilor, sprijinirea sau inițierea redenumirii diferitelor instituții științifice, culturale și educaționale, naționalizarea spațiilor publice; într-un cuvânt, reprezentarea simbolică și narativă a istoriei românești și a orașului românesc.

În cele de mai sus am supus analizei organizarea, figurile și discursurile specifice ale memoriei în perioada menționată. În urma prezentării caracteristicilor legate de conținut și de formă ale acestora, am demonstrat faptul că formarea memoriei colective nu constituie rezultatul unei organizări spontane, ci al unui demers de editare cât se poate de conștient. Elita comemoratoare și supraveghetoare a memoriei (un anumit grup social și/sau politic) a desfășurat o luptă activă prin intermediul trecerii sub propriul control a trecutului și s-a folosit de acest trecut în perspectiva conjuncturii sociale și politice actuale.

Pe lângă transformarea regimului politic, a devenit necesară și reînțelegerea trecutului. În paralel cu evenimentele revoluției, a început și eliminarea din spațiul public a organizării trecutului de către regimul comunist și în special a conținuturilor care au motivat ideologia. Prin intermediul comemorărilor comunitare (ridicări de monumente, manifestări comemorative, slujbe religioase, ritualuri publice), evenimentul și victimele schimbării de regim au substituit aproape instantaneu și au poziționat de la polul opus memoria comunismului.

Elita politică emancipată până în anul 1992 a început să ocupe din punct de vedere social și să populeze spațiul și prezentul cu elementele trecutului legitim din propria sa perspectivă. Elita română a adus în spațiu propriile sale antecedente politice și culturale. Baza de legitimare a grupului care supraveghea memoria a fost reprezentată de personalitățile democrate ale trecutului, de mișcările naționale de dinaintea comunismului și de antecedentele din perioada interbelică ale orânduirii democratice. În cre-

279 Varianta în limba ebraică diferă oarecum: „În amintirea parașutistului clujean Peretz Goldstein (1923–1944), membru al mișcării sioniste din Transilvania. A făcut aliyá („a emigrat în Palestina”) și a devenit membru fondator al chibutului Ma’agan. În anul 1943 s-a înrolat ca voluntar în unitatea de parașutiști. În 15 aprilie 1944 a fost lansat ca parașutist împreună Joel Palgi, pe teritoriul ocupat de inamic, pentru a aduce ajutor evreilor și a lupta împotriva naziștilor. A fost prins la Budapesta și dus la Oranienburg (Germania), unde i s-a pierdut urma. Să-i fie amintirea binecuvântată!” [793] (În baza traducerii în limba maghiară realizate de Bányaí Viktória)

area trecutului național s-a manifestat o tendință dublă: pe de o parte, reprezentările istoriei naționale (organizate inclusiv în perioada comunismului) au fost păstrate sau chiar consolidate prin acte comemorative noi, iar pe de altă parte, s-a realizat o reîntoarcere la actele comemorative inițiate anterior (îndeosebi în perioada interbelică). Pe aceste baze, trecutul național românesc se descompune în următoarele elemente tematice: mitul originii daco-romane, mișcările naționale timpurii, Revoluția română din anii 1848–1849, răscoalele țărănești ca pași pe calea emancipării naționale, momentele de unificare națională și statală, rezistența anticomunistă etc.

Schemele cognitive ale actelor comemorative românești se pot organiza într-o structură plurală, cu mai multe trepte: 1. originile naționale românești pot fi urmărite înapoi până în timpurile străvechi (Antichitate, epoca romană), spre deosebire de maghiarimea care datează numai din epoca descălecatului; 2. prin urmare, identitatea națională română poate fi definită ca o continuitate, ale cărei puncte focale sunt reprezentate de miturile de origine ale năzuințelor de integrare; 3. conștiința originilor și existența „reală” a națiunii legitimează aspirațiile de organizare a spațiului sau chiar autorizează și obligă în acest sens elita comemoratoare; 4. în baza unicului trecut autentic, numai etnia română poate formula pretenții legitime asupra organizării spațiului public.

Celelalte etnii prezente în spațiul comun al evenimentelor nu au putut fi încadrate în acest discurs exclusivist. Concepțiile despre trecut ale etniilor conlocuitoare și trecutul expus în spațiul public au devenit marginale, degradante și compromițătoare pentru etnia maghiară. Construirea memoriei naționale românești a devenit unilaterală și a împins în plan secundar, a acoperit și a oprimat construirea publică a trecutului maghiar. Totodată, elita și comunitatea comemorativă maghiară s-au organizat tocmai ca un răspuns la activitatea elitei române. Comunitatea maghiară a reacționat sub forma unor manifestări cu lumânări, lanțuri vii, comunicate de presă, slujbe religioase ecumenice etc. la ridicările de monumente și comemorările cu caracter „anti-maghiar” ale elitei române.

Elita maghiară și mass-media care a propagat opiniile acesteia au prezentat argumente din postura părții jignite. Sensibilitatea națională maghiară a recurs la instrumentarul martiriului. Mass-media și discursul politic maghiar s-au referit la aceste acțiuni de organizare a memoriei în termenii de „urzeli” ale lui Gheorghe Funar, care ar fi aruncat „noi provocări cinice” și „instigări șoviniste”. „Noile plăci comemorative ale primarului” și „noile statui” create în perioada acestuia au fost interpretate în schema continuității dramatice a sortii minoritare și ca reprezentând înseși cauzele martiriului național, reproducând mereu, în acest fel, discursurile minoritare.²⁸⁰

După cum am constatat anterior, posibilitatea instalării de monumente comemorative în cele mai importante spații publice i-a revenit elitei române. Locațiile organizării maghiare a memoriei s-au confundat cu spațiile omogene din punct de vedere etnic, cu alte cuvinte, cu instituțiile, bisericile și școlile maghiare. În mod firesc, caracterul locului a îngădit posibilitățile de comemorare și conținuturile memoriei expuse: pe lângă evenimentele locale, cele naționale au apărut, mai cu seamă, prin asocierile lor creștine/bisericești sau prin legăturile lor cu instituțiile de învățământ. (Afirmatia este valabilă, desigur, și invers: trecutul congregațiilor religioase/bisericilor și al școlilor poate fi asociat cu evenimentele istoriei naționale.)

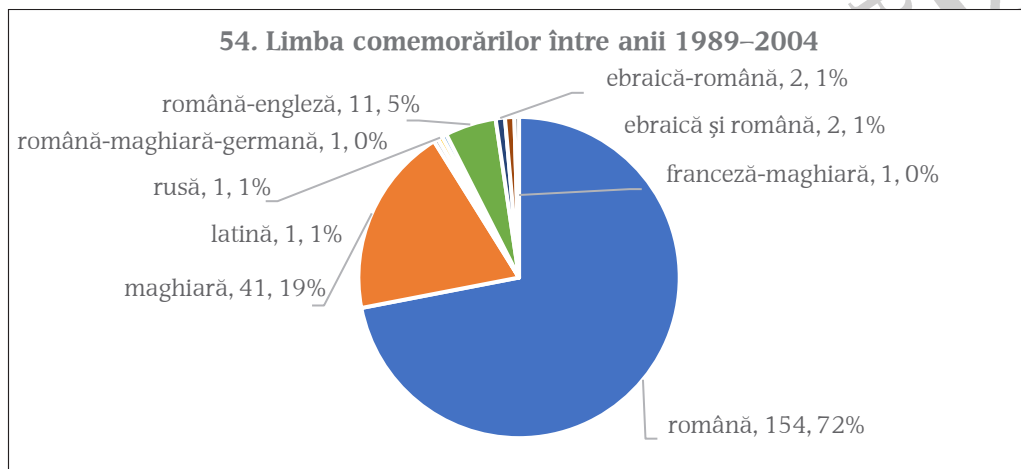
---

280 Citatele provin din presa cotidiană în limba maghiară din acea epocă.

Retragerea acțiunilor comemorative în aceste spații închise marchează, pe lângă sacralizarea memoriei din cauza locului și vehicularea martirologiei naționale, și izolarea memoriei înseși. Comunitatea comemorativă s-a manifestat ca una particulară, iar memoria nu s-a putut încărca în aceste spații omogene cu interpretările etnice necesare funcționării sale emancipatoare. În același timp, profilul și caracterul închis al instituțiilor nu a permis receptarea continuă din partea celor de dinafară (și din partea altor etnii). (Aceeși constatare este valabilă și pentru actele comemorative realizate în spațiul sinagogii, referitoare la viața comunității evreiești, respectiv la deportarea și persecutarea evreilor.)

În schimb, la succesul acțiunilor de organizare a memoriei românești a contribuit, în mod evident, și sprijinul politic provenit de la guvernarea aflată la putere. Cu toate acestea, transformarea memoriei produse într-un bun colectiv și acceptarea acesteia de către comunitate necesită inclusiv menținerea în folosință permanentă a conținutului mnemonic. Efectul cu pricina este destul de dificil de măsurat: atașamentele emoționale colective ar putea fi cuantificate pe baza studierii tehnicilor spontane și organizate de transpunere emoțională și de parcurgere a spațiului comemorativ. În cadrul cercetării de față nu m-am oprit mai îndelung asupra acestui aspect.

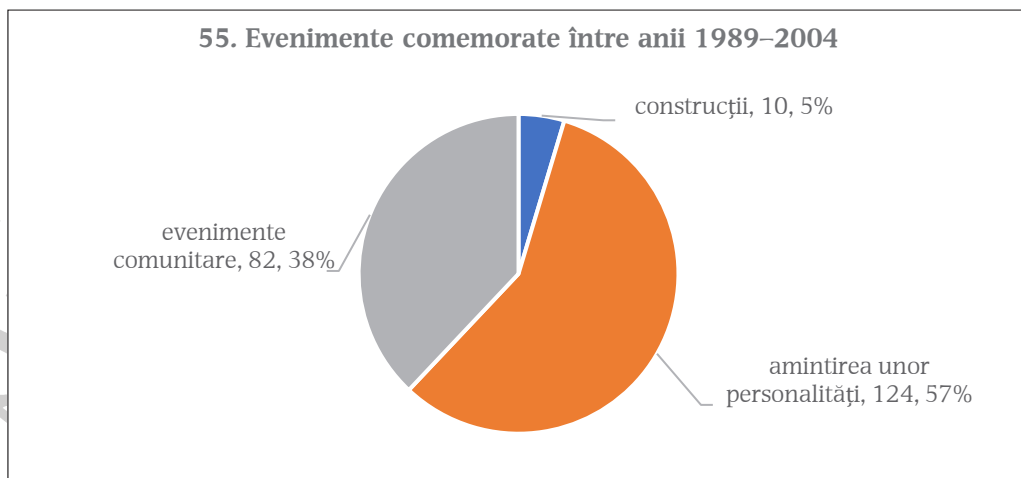
Limba comemorărilor • Din trecerea în revistă a celor 216 acte comemorative din epoca studiată reies următoarele date referitoare la distribuția lingvistică: 154 (72%) sunt în limba română, 41 (19%) în limba maghiară, 11 (5%) în limbile română și engleză (pe aceeași placă memorială), 2 (1%) în limbile ebraică și română, 2 (1%) în ebraică și română (plăcile memoriale fiind realizate separat), 1 (1%) în latină, 1 (1%) în limbile franceză și maghiară, 1 (1%) în limbile franceză, maghiară și germană și 1 (1%) în rusă. Pe lângă monumentele comemorative cu inscripția exclusiv în limba maghiară, și plăcile comemorative și statuile cu inscripții în mai multe limbi, printre care și limba maghiară (în total 43; 20%), au fost ridicate de elita maghiară, iar celelalte, de elita română (în total 166; 77%), respectiv de comunitatea evreilor (împreună cu cele cu inscripții în limba română: 7; 3%).²⁸¹

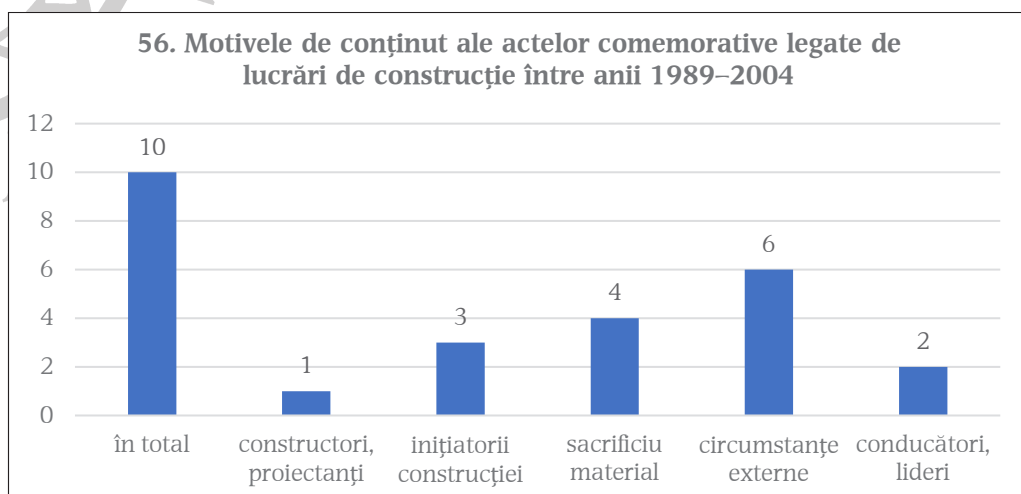
281 Vezi diagrama distribuției etnice și spațiale.

Comemorarea evenimentelor • Motivele înregistrate ale comemorării evenimentelor sunt următoarele: 1. reprezentarea orașului aflat în proces de extindere (istoria construcțiilor), 2. evenimente din viața orașului sau asociate cu orașul (cultul unor personalități și reprezentarea evenimentelor din viața comunității). În prima categorie se includ 10 acte comemorative (5%), în a doua categorie, în total, 206 (95%). Dintre motive domină comemorarea evenimentelor din viața comunității și a personalităților.

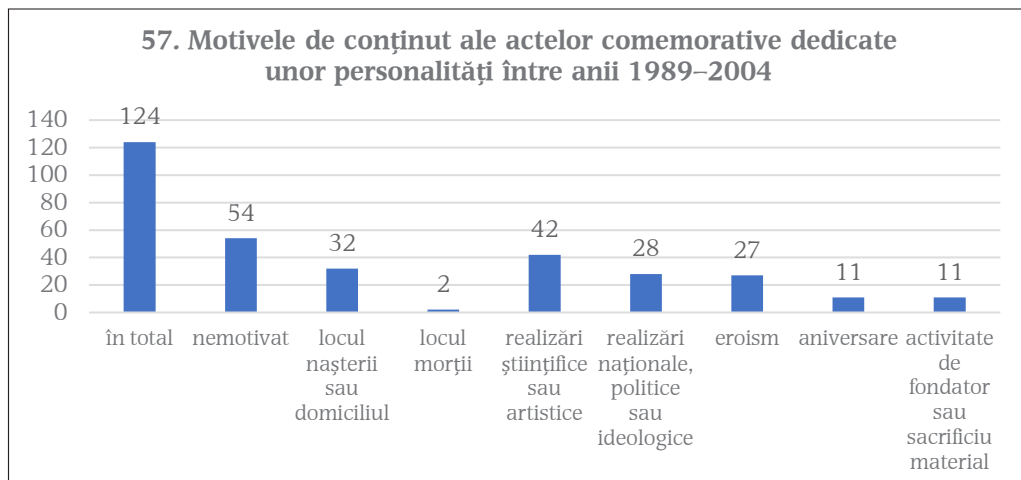

Motivele de conținut ale actelor comemorative • Din cele 216 de cazuri, numai 10 acte comemorative sunt legate de lucrări de construcție. Distribuția motivelor referitoare la societate este următoarea: constructorii, proiectanții (1), inițiatorii lucrărilor de construcție (3), sacrificiul material (4), circumstanțele externe ale lucrărilor de construcție (6), conducătorii, liderii (2).

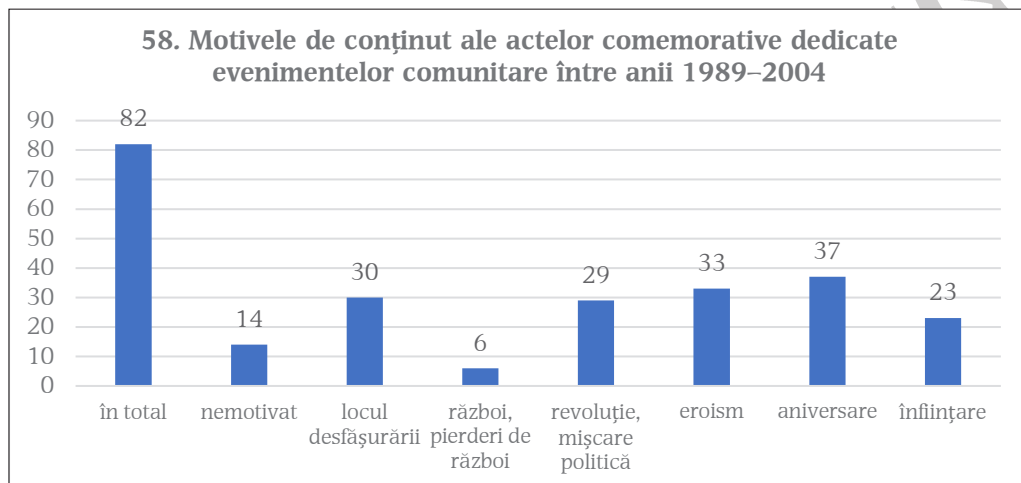

Majoritatea comemorărilor au fost dedicate unor personalități. Dintre cele 124 de cazuri, 54 sunt nemotivate (cu alte cuvinte, placa memorială/statuia nu conține moti-

varea textuală a comemorării), iar în 70 de cazuri avem trimiteri referitoare la motivația comemorării. Motivele de conținut ale cultului diferitelor personalități sunt următoarele: locul nașterii sau domiciliul personalității comemorate (32), locul morții acesteia (2), realizările sale științifice sau artistice (42), realizările naționale, politice și ideologice (27), eroismul său (11), aniversarea (11), respectiv sacrificiul material sau activitatea de fondator (11).

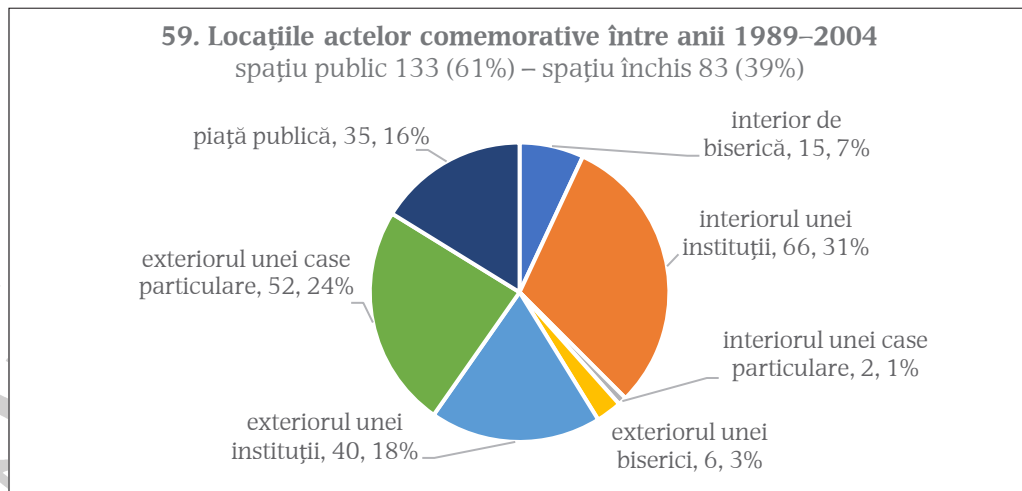

În categoria actelor comemorative dedicate evenimentelor comunitare se includ 82 de cazuri, dintre care 14 nu conțin nicio motivare. Motivele de conținut ale celorlalte 68 de acte comemorative sunt următoarele: locul desfășurării evenimentului (30), război sau pierderi cauzate de război (6), revoluție sau mișcare națională (29), eroism (33), aniversare (37), respectiv înființare (23).

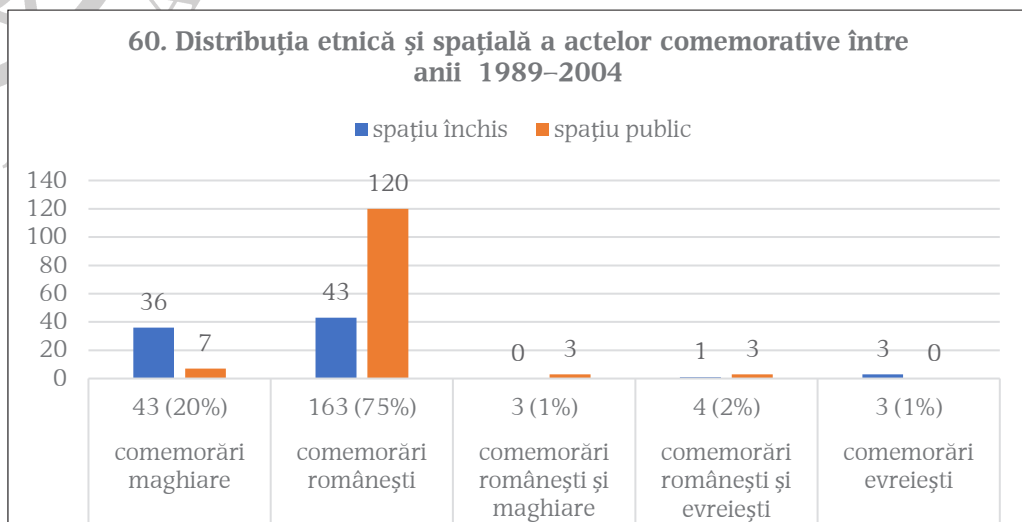

Locațiile actelor comemorative • În ceea ce privește locul comemorării, cele 216 cazuri se împart între spațiile închise (83, 39%) și cele publice (133, 61%). Spațiile închise

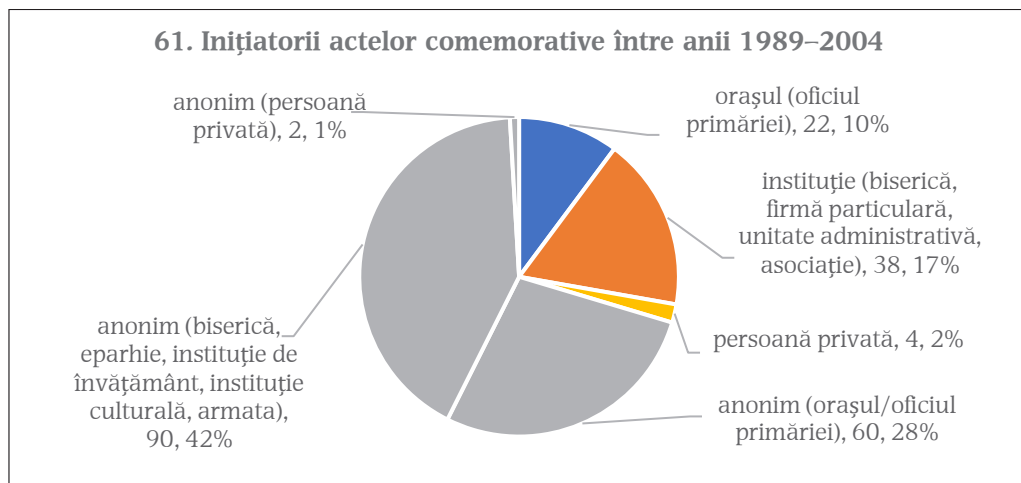
includ interioarele de biserică (15; 7%), cele ale instituțiilor oficiale (66; 31%) și ale case-
 lor particulare (2; 1%). Din categoria spațiilor publice fac parte pereții exteriori ai bise-
 ricilor (6; 3%), fațadele instituțiilor oficiale și ale clădirilor publice (40; 18%), respectiv
 fațadele caselor particulare (52; 24%) și piețele publice (35; 16%).

Pe această bază, se constată că majoritatea actelor comemorative a avut loc în spații publice. Cunoscând relațiile de putere și politice ale epocii, trebuie să luăm în considerare și aspectele etnice ale actelor comemorative. O mare parte dintre actele comemorative românești au ocupat spațiul public, în timp ce majoritatea covârșitoare a comemorărilor maghiare a avut loc în spații închise și omogene din punct de vedere etnic (biserică, școală). Inclusiv din acest fapt reiese dominanța etniei române în spațiul public.

Inițiatorii actelor comemorative • Textul inscripțiilor menționează inițiatorul actului comemorativ în 64 de cazuri (29%); în celelalte 152 de cazuri (71%) inițiatorul rămâne anonim. Inițiatorii actelor comemorative se împart în trei categorii: orașul (cu alte cuvinte, oficiul Primăriei) (22; 10%), diferitele instituții (biserici, firme private, unități administrative, asociații) (38; 17%) și persoanele private (4; 2%). Categoria anonimă poate fi specificată pe baza caracterului, a locației și a inscripției și se clasifică în următoarele categorii: orașul (oficiul primăriei) (60; 28%), diferite instituții (biserici, eparhii, instituții culturale și de învățământ, spital, armata) (90; 42%), persoană privată (2; 1%). Așadar se constată faptul că prezența persoanelor particulare este infimă; în majoritate inițiatorii sunt grupurile de putere și cele sociale.

În capitolul de față am prezentat în special utilizarea trecutului de către români, respective de către maghiari. Nu m-am oprit asupra acelor grupuri care nu dispun de reprezentări și nu au memorie, cele care rămân în afara procesului de construire a memoriei, dar consider important să le menționez. În această categorie se includ:

1. Acele etnii sau grupuri sociale care: a) nu au istorie sau nu au conștiința propriei istorii (societăți *staționare* sau *reci* – cf. Lévi-Strauss 1962: 309), b) nu dispun de o scripturalitate consacrată și suficient de largă, respectiv de un fundal instituțional. În cazul de față, dar caracteristic și pentru întreaga regiune, ambele categorii sunt reprezentate mai cu seamă de romi;

2. Diferitele grupuri socioculturale care nu sunt reprezentate (spre exemplu, diferitele subculturi, societatea din cartierele de blocuri și cea a periferiilor urbane);

3. Femeile, a căror istorie este omisă din istoria oficială. Construirea memoriei reprezintă un gen de discurs masculin, femeile apar numai pe obiectele memoriale a căror funcție se epuizează în păstrarea amintirii (dar nu există, spre exemplu, eroine istorice). Totodată însuși grupul comemorativ este, de cele mai multe ori, unul cu caracter masculin;

4. În concordanță cu cele de mai sus, cei care lipsesc din spațiul politic și public.

După cum am putut constata, în spațiul social a apărut un ritual nou, cel al comemorării, care a devenit unul dintre factorii cei mai influenți și mai sensibili în organizarea comunității și modelarea identităților. În procesul creării trecutului pot fi obser-

vate următoarele motive și efecte: 1. organizarea permanentă a trecutului conduce la crearea memoriei locale și a caracterului local (a localității/*localité*); 2. prin spațializarea memoriei ale loc și domesticirea istoriei (*domestiquer l'histoire* – cf. Fabre ed. 2000), luarea în folosință socială a acesteia și popularea prezentului cu elementele trecutului; 3. figurile memoriei integrează trecutul în structura vieții cotidiene și îl supun unui uz pragmatic (spre exemplu, adoptarea unor nume de străzi și de instituții); 4. etnicizarea spațiului demonstrează și menține granițele etnice; 5. atitudinile care se manifestă în cadrul organizării memoriei reproduc structura și pozițiile politice (majoritate-minoritate, putere-opoziție etc.); 6. actele și ritualurile comemorative integrează și segmentează societatea, construiesc experiența solidarității și a separării; 7. structura societății apare într-o formă manifestă și poate fi însușită; 8. trecutul funcționează sub formă de capital politic: diferitele grupuri își creează avantaje politice din trecutul imaginar; 9. în spațiul public apare dominanța etnică românească.

